

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vývoj jazykových schopností dětí raného věku
Development of language skills in early-aged children

Markéta Ryjáčková

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Korandová
Studijní program: Speciální pedagogika/Logopedie
Studijní obor: Speciální pedagogika/Logopedie

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Vývoj jazykových schopností dětí raného věku potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 14.4.2024

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Zuzaně Korandové za její cenné rady, připomínky, odborné vedení a hlavně za vstřícnost a podporu, kterou jsem od ní během celého psaní své bakalářské práce dostávala. Dále bych ráda poděkovala dětem, které se staly mými respondenty v praktické části této práce a jejich rodičům, kteří mi veškerý výzkum ochotně umožnili. V poděkování nesmím opomenout ani svou rodinu a přátele, kteří ve mě věřili a podporovali mě.

ABSTRAKT

Tématem této bakalářské práce je vývoj jazykových schopností dětí raného věku, tedy dětí do věku tří let. Hlavním cílem práce je analýza vývoje jazykových schopností dětí raného věku. Teoretická část práce obsahuje dvě kapitoly. První kapitola předkládá teoretická východiska pro problematiku vývoje jazykových schopností a představuje rozdíl mezi řečí a komunikací jako takovou. Dále jsou v první kapitole uvedeny základní pojmy nervové soustavy důležité pro funkci jazykových schopností. Je zde uvedeno šest hlavových nervů (trojklanný nerv, lícní nerv, jazykohltanový nerv, bloudivý nerv, podjazykový nerv a sluchově rovnovážný nerv). Druhá kapitola teoretické části této práce se věnuje konkrétním obdobím při vývoji jazykových schopností v raném věku dítěte. Je zde představeno již prenatální období, následně období křiku, předřečové období a poté období prvních slov. Jako další je uvedeno období porozumění řeči. Kapitola je zakončena uvedením čtyř jazykových rovin, které jsou přítomny při osvojování jazykových schopností. Empirická část práce obsahuje výzkumné šetření, které má kvalitativní charakter. Metodami výzkumného šetření je pozorování a případové studie. Hlavním cílem je analýza vývoje jazykových schopností dětí raného věku, kterou se povedlo vytvořit. Pro výzkumné šetření bylo použito šest respondentů raného věku. Šetření se zabývá vlivem rodinného prostředí a počtem sourozenců na vývoj řeči dítěte. Nakonec jsou zmíněny strategie rodičů pro podporu vývoje řeči dítěte.

KLÍČOVÁ SLOVA

vývoj jazykových schopností, dítě, komunikace, jazykové roviny

ABSTRACT

The topic of this bachelor's thesis is a development of language skills in early aged children, thus children up to the age of three. The main goal of this thesis is the analysis of a development of language skills in early aged children. The theoretical part of the thesis has two chapters. The first chapter presents the theoretical basis for the issue of language development, the difference between speech and communication as such and describes the production of sounds. Furthermore, there are the basic concepts of the nervous system important for the creation of speech presented in the first chapter. The six cranial nerves (trigeminal nerve, facial nerve, glossopharyngeal nerve, vagus nerve, hypoglossal nerve and vestibulocochlearis nerve) and their influence on speech and hearing production are listed here. The second chapter of the theoretical part of this work is devoted to specific periods in the development of language skills in the early years of the child. The prenatal period is presented here, followed by the screaming period, the pre-speech period and then the period of the first words. The speech comprehension period is listed next. The chapter concludes with an introduction to the four linguistic categories that are present in language acquisition. The empirical part of the work contains a qualitative research investigation. The methods of research investigation are observation and case studies. The main goal is the analysis of the language skills development of children in an early age, which was successfully created. Six early age respondents were used for the research investigation. The investigation deals with the influence of the family environment and the number of siblings on the child's speech development. Finally, parents' strategies for supporting the child's speech development are mentioned.

KEYWORDS

language skills development, child, communication, linguistic categories

1 Obsah

Úvod	7
1 Teoretická východiska.....	8
1.1 Řeč, jazyk a komunikace	8
1.3 Vývoj nervové soustavy ve vztahu k jazykovým schopnostem	10
1.3.1 Vybrané hlavové nervy.....	11
2 Vývoj jazykových schopností v raném období.....	15
2.1 Prenatální období a narození	15
2.2 Období křiku.....	16
2.3 Předřečové období	17
2.4 První slova	20
2.5 Období porozumění řeči a vlastní vývoj řeči.....	21
2.6 Vývoj řeči a komunikace v jazykových rovinách	22
2.6.1 Rovina morfologicko-syntaktická (gramatická).....	23
2.6.2 Rovina lexikálně-sémantická.....	25
2.6.3 Rovina foneticko-fonologická (zvuková).....	27
2.6.4 Rovina pragmatická.....	28
2.7 Faktory ovlivňující ontogenezi řeči a jazykové schopnosti.....	28
3 Výzkumné šetření	31
3.1 Cíle práce a metodologie	31
3.2 Výzkumný vzorek a místo šetření	32
3.3 Vlastní výzkumné šetření	33
3.4 Závěr vlastního výzkumného šetření.....	42
3.5 Porovnání se zahraniční studií.....	44

3.6 Doporučení pro praxi.....	45
Závěr.....	46
Seznam použitých informačních zdrojů	47
Seznam příloh.....	52
Seznam tabulek.....	52

Úvod

Tématem předkládané bakalářské práce je vývoj jazykových schopností dětí raného věku. Cílem práce je analýza vývoje jazykových schopností dětí raného věku. Téma bylo autorkou zvoleno na základě jejího zájmu o danou problematiku.

Bakalářská práce obsahuje teoretickou a empirickou část. Teoretická část je rozdělena do dvou hlavních kapitol, a to konkrétně do teoretických východisek, kterých je nutná znalost pro případné pochopení předkládané problematiky a do druhé kapitoly, která se zabývá již samotnými vývojovými obdobími jazykových schopností a řeči. V první kapitole jsou představeny poznatky o řeči, jazyku a komunikaci. Jsou zde uvedeny základní pilíře, o které se opírá proces komunikace. Ve druhé části první kapitoly je uveden vývoj nervové soustavy, který je nezbytný pro osvojení si jazykových schopností. Je zde uveden proto, neboť bez správného vývoje nervové soustavy není možné osvojit si jazykové schopnosti a často ani jiné komunikační prostředky. Druhá kapitola se zabývá již samotnými obdobími při osvojování jazykových schopností dítětem. Jsou zde uvedena všechna období, včetně období pouhého křiku, až po období porozumění a vlastní produkce řeči. Jsou zde uvedeny čtyři jazykové roviny důležité pro osvojení si jazykových schopností dítětem. První i druhá kapitola vychází z analýzy odborných publikací a elektronických informačních zdrojů, které se vztahují k danému tématu.

Empirická část předkládané bakalářské práce si dává za cíl analýzu vývoje jazykových schopností dětí raného věku. Na základě hlavního cíle byly stanoveny výzkumné otázky, dílčí cíle, které zpětně dopomohly ke zjištění hlavního cíle. Výzkumné šetření má kvalitativní charakter, zvolenými metodami je vlastní pozorování a případové studie. V každé studii jsou uvedeny základní informace o respondentovi, tedy dítěti raného věku, jeho osobní anamnéza, vývoj řeči z pohledu zákonného zástupce (matkou) a nakonec vlastní pozorování.

1 Teoretická východiska

K pochopení problematiky, kterou se autorka zabývá v předkládané práci, je třeba nejprve získat teoretické poznatky o komunikaci, jazyku a řeči. Také je důležité přiblížit si tvorbu hlásek, neboť se jedná o velmi složitý proces, který je pro děti raného věku často velmi náročný. (Neubauer, 2011)

Dále bude stručně představen i vývoj nervové soustavy ve vztahu k vývoji jazykových schopností, včetně uvedení základních hlavových nervů.

1.1 Řeč, jazyk a komunikace

Ve své podstatě lze obecně říct, že člověk je společenský tvor. Ke vzájemné interakci mu dopomáhá schopnost s ostatními lidmi komunikovat. Zjednodušeně lze komunikaci chápat jako „*schopnost lidí užívat výrazové prostředky k vytváření, udržování a pěstování mezilidských vztahů*“. (Klenková, 2006, s. 25) Komunikace je tedy v životě lidí velmi důležitá, a to nejen pro mezilidské vztahy, ale dochází díky ní také k rozvoji vlastní osobnosti. Klenková (2006, s. 26) také hovoří o nejširším pojetí komunikace, kdy komunikaci chápe jako „*symbolický výraz interakce*“, což lze v podstatě charakterizovat jako vzájemné a oboustranné ovlivňování mezi dvěma, ale i více systémy.

Komunikace je složitým procesem, kdy se mezi jejími účastníky přenáší informace a dochází k výše uvedenému ovlivňování. Klenková (2006, s. 26) zmiňuje základní pilíře, o které se tento složitý proces opírá. Jsou jimi komunikátor (osoba, která něco sděluje), komunikant (příjemce sdělení, reaguje na ně), komuniké (obsah sdělení), komunikační kanál (cesta předávání informace; pro pochopení předávané informace je nezbytné, aby byl použit předem domluvený kód).

Nicméně z výše uvedeného je patrné, že ke komunikaci může docházet i mezi zvířaty či stroji. Pozornost práce se ovšem soustředí pouze na nejdůležitější a nejdokonalejší biologickou formu předávání a přijímání informací, kterou je specifická lidská vlastnost, a to právě řeč. Kejkličková (2016, s. 18) na problematiku nahlíží trochu jinak, nežli předchozí autorka. Ta totiž řeč vymezuje jako „*soustavu specifických znaků, kterými si lidé sdělují své myšlenky, pocity, přání aj.*“.

Řeč je ryze lidskou vlastností představující komplexní a klíčový aspekt lidské komunikace, který umožňuje sdílení myšlenek, emocí a informací mezi jednotlivci za pomoci mluveného slova. Je to systém, který se vyvinul v rámci lidské společnosti a slouží jako nástroj propojení lidí v jejich každodenním životě. Řeč není pouze sledem slov, nýbrž komplexním souborem prvků, který zahrnují fonetické, morfologické, syntaktické a sémantické roviny.

Fonetická stránka se týká zvukových prvků řeči a způsobu, jakým jsou vyslovována slova. Morfologie se zabývá strukturou slov a jejich vnitřními formami, zatímco syntax zkoumá, jak jsou slova uspořádána ve větách. Sémantika se zaměřuje na význam slov a vět a jakým způsobem přenášejí informace.

Ke komunikaci mohou lidé využít hned několik druhů sdělovacích prostředků. Tím hlavním je samozřejmě řeč, dále i písmo, posunky, mimika či neartikulované hlasové projevy. Aksénová (2015) sdělovací prostředky zařazuje do kategorií, kdy dle ní lze rozlišovat řeč mluvenou, psanou a vnitřní. Aby docházelo k požadované interakci, musí však druhá strana informace přijímat. To člověku umožňuje smyslové vnímání, především se jedná o sluch, ale také o zrak.

Problematika lidské komunikace souvisí také s jazykem, který je základním symbolickým systémem lidského komunikování. Klenková (2006, s. 26) hovoří o rozdílu mezi řečí a jazykem, kdy jazyk dle ní představuje „*schopnost ovládat a používat symbolický vyjadřovací systém, jazykovou kompetenci (češtinu, angličtinu, znakovou řeč)*“ a řeč chápe jako aktuální realizaci jazykové schopnosti.

Každý jazyk má své základní parametry. Jejich vymezením se zabývá Kučera (20, s. 104), který uvádí především:

- komunikativnost (dovoluje komunikaci mezi lidmi, z hlediska kódování informace a možnosti je dekodovat);
- arbitrárně-symbolický charakter (tvoří vztahy mezi symbolem a tím, co označuje);
- strukturovanost (možnost analýzy v různých úrovních, například v rovině zvukových fonémů či významových morfémů);
- generativita a produktivita (možnost vytvářet nová jazyková spojení);
- dynamika (jazyk se vyvíjí).

Výše uvedený autor dále zmiňuje dvě hlavní složky jazyka, kterými je sémantika a syntax. Sémantiku lze chápat jako významovou stránku jazyka, která může být doslovná (denotace), nebo širší, nepojmová či hodnotící (konotace). Syntax je struktura jazyka, fráze a věty. Zabývá se především uspořádáním (gramatikou).

1.3 Vývoj nervové soustavy ve vztahu k jazykovým schopnostem

Embryonální vývoj nervové soustavy začíná formováním tzv. neurální trubice. Neurální trubice vzniká z embryonálních buněk během raného vývoje plodu. Tento proces se nazývá neurulace. Neurální trubice se postupně uzavírá a formuje struktury, které později tvoří centrální nervový systém (CNS). (Čihák, 2016)

Z hlediska řečového vývoje je zvláště důležitá část nervové soustavy nazvaná telencefalón, která vzniká jako jedna z částí neurální trubice. Telencefalón se dále vyvíjí a formuje dvě hemisféry mozku. V této fázi vývoje jsou klíčové tzv. neurogeneze (tvorba nervových buněk) a migrace neuronů (pohyb nervových buněk na správná místa v mozku). Dalším důležitým procesem pro řečový vývoj je vývoj tzv. neurálních destiček a synapsí, což jsou spojení mezi nervovými buňkami. Tyto spojení jsou základem pro přenos nervových signálů, což je klíčový mechanismus pro komunikaci mezi buňkami v mozku. (Čihák, 2016)

Konečně, v pozdějších fázích embryonálního vývoje se formuje tzv. limbický systém, který hraje roli v emocionálním a motivacionálním chování. Emoce a motivace jsou důležité pro řečový vývoj, neboť ovlivňují naši schopnost komunikovat a porozumět řeči. (Vacek, 1992)

Celkově řečový vývoj je komplexní proces, který zahrnuje mnoho aspektů nervové soustavy. Poruchy v embryonálním vývoji nervové soustavy mohou vést k různým řečovým a komunikačním obtížím. Je důležité, aby všechny fáze vývoje probíhaly správně pro optimální funkci nervové soustavy a řečové schopnosti. (Sandler, 2011)

V prvních třech letech života probíhá v mozku mimořádně dynamický proces, který zahrnuje rozsáhlý vývoj mozkové kůry, tedy vrchní vrstvy mozku, která je zodpovědná za většinu vyšších kognitivních funkcí. Tento proces, známý jako neokortikální vývoj, je zásadní pro budoucí kognitivní, behaviorální a emoční funkce jedince.

V prvním roce života probíhá intenzivní proces neurogeneze, kdy dochází k tvorbě nových neuronů. Tato neurogeneze je koncentrována především do subventrikulární zóny, odkud nové neurony migrují do různých oblastí mozkové kůry, kde vytvářejí neuronální sítě a spojení. Současně s tím dochází k rychlé tvorbě synapsí, které jsou základem pro budoucí komunikační trasy v mozku. (Koukolík, 2022)

Ve věku okolo jednoho roku dochází k nárůstu myelinizace, procesu, při kterém jsou axony neuronů obaleny myelinovou pochvou. Myelinizace je zásadní pro rychlost a efektivitu přenosu nervových signálů mezi neurony. Tento proces je nezbytný pro rozvoj komplexních motorických dovedností, jako je chůze a manipulace s předměty, a také pro rozvoj řeči a jazykových schopností. (Vágnerová, 2023)

V průběhu druhého a třetího roku života pokračuje specializace a diferenciací mozkové kůry do různých oblastí s různými funkcemi. Například dochází k rozvoji oblastí spojených s auditivně-vizuální integrací, jazykovým schopnostem, pamětí a pozorností. Toto období je také klíčové pro rozvoj sociálních dovedností a emocionální regulace. (Vágnerová, 2023)

Celkově lze říci, že první tři roky života jsou obdobím mimořádné plasticity mozku, kdy jsou formovány základní struktury a spojení, které budou mít dlouhodobé důsledky pro kognitivní, behaviorální a emoční funkce jedince. Stimulace prostředí a zážitky v tomto raném věku mají klíčový vliv na rozvoj mozku a mohou podpořit optimální kognitivní a sociální vývoj dítěte.

V následující podkapitole bude představeno šest z dvanácti hlavových nervů, které se přímo podílejí na schopnosti jedince používat řeč či na schopnosti sluchu.

1.3.1 Vybrané hlavové nervy

Trojklaný nerv, neboli nervus trigeminus, představuje jeden z nejvýznamnějších kraniofaciálních nervů, který ovlivňuje rozsáhlou oblast hlavy a obličejové části lebky. Jeho význam spočívá nejen v senzoričké inervaci, ale také v motorických funkcích, což z něj činí klíčový komponent pro mnohé fyziologické procesy, včetně mluvy. Trojklaný nerv je spojen s inervací sliznice ústní dutiny, což má vliv na chuť a citlivost v této oblasti. (Hudák a Kachlík, 2017)

V kontextu řeči hraje trojklaný nerv rovněž klíčovou roli. Jeho motorická složka ovládá svaly žvýkácké oblasti, což je podstatné pro správnou artikulaci a koordinaci řečových pohybů. Ztráta normální funkce nervu trigeminus může vést k obtížím s polykáním, žvýkáním a dokonce i k narušení řeči. (Čihák, 2016)

Lícni nerv, neboli nervus facialis, je dalším důležitým nervem kraniofaciální oblasti, který zajišťuje inervaci a řídí různé svaly obličejového regionu. Jeho senzoričká a motorická složka hrají klíčovou roli v mnoha aspektech fyziologie obličejové oblasti a mají vliv na řadu životně důležitých funkcí, včetně mimiky, řeči a ochrany očí. (Hudák a Kachlík, 2017)

V oblasti řeči hraje lícni nerv významnou roli ve správné artikulaci a mimice obličejových svalů, což přispívá k vytváření různých zvuků a emocí při komunikaci. (Čihák, 2016)

Výše zmíněný autor také uvádí, že ztráta funkce nervu facialis může vést k různým problémům, včetně asymetrie obličejové mimiky, potíží s řeči a ovládním obličejových svalů. Celkově lze říci, že lícni nerv hraje klíčovou roli v integrovaném fungování obličejové oblasti, což ovlivňuje nejen fyzický vzhled, ale i sociální interakce a komunikaci jednotlivce.

Jazykohltanový nerv, neboli nervus glossopharyngeus, patří mezi dvanáct hlavních nervů kraniofaciální oblasti. Jeho senzoričká a motorická složka přispívá k různým aspektům senzoričké percepcie a motorické kontroly v oblasti hltanu a zadní části jazyka. (Hudák a Kachlík, 2017)

V kontextu řeči a polykání hraje jazykohltanový nerv rovněž důležitou roli. Jeho motorická inervace ovládá některé svaly hltanu, což umožňuje pohyb potravy směrem dolů k žaludku. Tato funkce je zásadní pro normální proces polykání a celkové trávení. Poruchy jazykohltanového nervu mohou tedy vést k obtížím s polykáním, poruchám chuti, a mohou mít vliv na řečové schopnosti. (Čihák, 2016)

Bloudivý nerv, neboli nervus vagus, představuje jeden z nejdelších a nejdůležitějších nervů v lidském těle. Jeho rozsáhlá distribuce zahrnuje srdce, plicní oblast, trávicí systém a další vnitřní orgány. Bloudivý nerv hraje klíčovou roli v regulaci parasympatického nervového systému, což ovlivňuje mnoho fyziologických funkcí, včetně srdečového tepu, dýchání a trávicího procesu. Senzoričká inervace nervu vagus zahrnuje vnímání různých signálů z vnitřních orgánů, jako jsou chuť, tělesná teplota a tlak. Tato senzoričká informace

je klíčová pro monitorování stavu vnitřního prostředí těla a odpovídající adaptaci na různé podněty. (Hudák a Kachlík, 2017)

V oblasti řeči a hlasu má bloudivý nerv také významný vliv. Jeho motorická inervace ovládá svaly hrtanu a může mít vliv na regulaci hlasových strun. To je důležité pro produkci jasné a srozumitelné řeči. Vzhledem k jeho širokému rozsahu inervace má bloudivý nerv klíčový význam pro udržování homeostázy v těle a zajišťování správné funkce mnoha orgánů a systémů. (Čihák, 2016)

Podjazykový nerv, neboli nervus hypoglossus, je dvanáctý kraniofaciální nerv, který hraje klíčovou roli v pohybu svalů jazyka. Jeho motorická inervace je zodpovědná za řízení svalů jazyka, což umožňuje plynulou a koordinovanou řečovou produkci a polykání. Podjazykový nerv je zodpovědný za pohyb jazyka směrem k různým směrům, což je důležité pro správnou artikulaci zvuků při řeči. (Hudák a Kachlík, 2017)

Ztráta normální funkce podjazykového nervu může vést k potížím s artikulací, problémům s polykáním a asymetrií jazyka. (Čihák, 2016)

Celkově lze konstatovat, že podjazykový nerv hraje klíčovou úlohu ve správném fungování jazyka a je nezbytný pro realizaci řečových a polykacích procesů.

Sluchově rovnovážný nerv, neboli nervus vestibulocochlearis, je jeden z nervů, které jsou zodpovědné za sluch a rovnováhu. Jeho dvě hlavní složky jsou rovnovážná a sluchová, které společně poskytují důležité senzorycké informace z vnitřního ucha. Senzorická inervace sluchově rovnovážného nervu zahrnuje vnímání zvuků a udržování rovnováhy těla. Vestibulární část nervu sleduje polohu hlavy a pohyby, což je nezbytné pro udržení rovnováhy a koordinaci pohybů. Sluchová část nervu zajišťuje přenos zvukových signálů z ucha do mozku, kde jsou interpretovány a rozpoznány. Tato funkce je zásadní pro vnímání zvuků a porozumění řeči. (Hudák a Kachlík, 2017)

Poruchy sluchově rovnovážného nervu mohou být způsobeny různými faktory, včetně infekce, trauma, genetických predispozic, nebo degenerativních změn. Tyto poruchy mohou vést k různým obtížím, jako je ztráta sluchu, tinnitus (hučení v uších), závratě, nebo poruchy rovnováhy, což může významně ovlivnit kvalitu života jedince. (Čihák, 2016)

Celkově lze říci, že sluchově rovnovážný je zásadní pro správnou funkci sluchu a udržení rovnováhy a jakékoliv poruchy v jeho funkci mohou mít výrazné dopady na sensorickou percepci a pohybovou stabilitu jedince.

2 Vývoj jazykových schopností v raném období

V této kapitole se zaměříme na, v současnosti obecně přijímaný, způsob osvojování si jazykových schopností v raném věku dítěte. Přičemž raným obdobím se rozumí období vývoje dítěte od narození cca do tří let. Lze říci, že se jedná o období nejdynamičtějšího rozvoje osobnosti, kdy se z bezbranného miminka, jež je naprosto odkázáno na péči druhých, v krátké době stává do jisté míry samostatné batole. (Blatný, 2017)

Jak je tedy výše uvedeno, jednotlivé etapy vývoje jazykových schopností se v literatuře mohou lišit dle výše uvedených koncepcí. Také bylo zmíněno, že autoři se shodují na faktu, že než dítě začne mluvit, prochází přípravným obdobím. Těch, jak uvádí Klenková (2006, s. 33), může být hned několik a začínají ihned po narození. Vývoj jazykových schopností není u každého dítěte stejný ani rovnoměrný, nelze tak jednotlivé etapy od sebe striktně časově oddělit. Často se navzájem prostupují či probíhají současně vedle sebe.

2.1 Prenatální období a narození

Nelze jednoznačně prohlásit, že vývoj jazykových schopností začíná až po narození. Například Blatný (2017) ve své publikaci zmiňuje, že vývoj začíná již v prenatálním období. Okamžik zrození je dle něj přelom ve vývoji jedince. Tvrdí, že smyslové orgány začínají být citlivé k různým podnětům asi od 6. měsíce vývoje plodu, myšlen je sluch a hmat. Jeho tvrzení potvrzuje celá řada výzkumů. Jeden z nich vedla i Patricie Kuhl (2012), spoluředitelka Institutu pro učení a mozkové vědy na University of Washington. Ta však hovoří až o 30. týdnů (přelom 6. a 7. měsíce), kdy se vyvíjejí smyslové a mozkové mechanismy pro sluch. Jejich studie poukazuje na to, že nenarozené děti poslouchají, jak mluví jejich matky, v průběhu posledních 10-ti týdnů těhotenství a při narození mohou poukázat, co slyšely. Matka je tedy pro dítě prvním, kdo ovlivňuje jeho myšlení. "*Hlasy samohlásek v její řeči jsou nejhlasitější jednotky a plod se na ně zaměří,*" podotýká. Jejich zájem o zvuky byl zachycen pomocí sání dudlíku, který byl připojen k počítači, jenž měřil reakce dítěte na zvuky. Delší nebo kratší sání během neznámých nebo známých zvuků je důkazem pro učení, protože ukazuje, že kojenci dokážou rozlišovat zvuky, které slyšeli již v děloze. (McElroy, 2013)

2.2 Období křiku

S příchodem na svět o sobě novorozenci dávají vědět hned prvním křikem. Tímto křikem však v prvních hodinách a dnech ještě nevyjadřují svou náladu či pocity. Jedná se pouze o fyziologický reflex dýchacích a hlasových orgánů, které začínají fungovat. Zajímavostí je, že křičí všichni novorozenci tedy i ti, kteří se narodí s poškozeným sluchem. (Kuchynková, 2015)

Postupem času začne dítě formou křiku vysílat signály, respektive začne prostřednictvím něho vyjadřovat své nepříjemné pocity. Jedná se v podstatě o výraz snahy zbavit se nepohody a bolesti. Druhotně jde i o trénink dýchacího a hlasového ústrojí. Křik novorozenců nezní tedy vždy stejně, každá příčina může vyvolat jiný druh křiku. Tímto faktem se zabýval i Barry Lester (2006), který ve své knize rozlišil hned devět druhů pláče. Díky tomu otevřel cestu k porozumění kojenci s matkou a vlastně tak i jejich první komunikaci. Dle způsobu křiku kojence se snažil určit jeho potřeby. Hlasitý, protáhlý až pronikavý křik znamená, že dítě něco bolí. Rytmický, kolísavý pláč značí, že má dítě hlad. Kňouráním spojeným s neklidem dítě naznačovalo, že je ospalé. Pokud dítě naříkalo nosovým, unaveným pláčem (méně hlasitý, než při bolesti), pravděpodobně mu nebylo dobře. Když se ozval náhlý pronikavý vrískot, dítě něco vyděsilo. Hlasitým kvílením (podobné pláči při bolesti) si dítě vyžadovalo přebalení. Hlasitý, jasný, zesilující a zeslabující pláč značí nepohodlí dítěte, nebo je mu horko či zima. Zlostný, prudký výbuch křiku byl znakem rozzuřeného dítěte. Rytmickým štkání, které je hlubší a úpěnlivé dítě vyžadovalo pozornost.

Studiu druhů pláče se věnuje samozřejmě i celá řada dalších autorů. Obecně je totiž jisté, že v případě, kdy matka rozezná alespoň křik svého miminka z bolesti od hladu a zachází-li s ním podle toho, pomáhá mu tím jeho křik dále rozlišovat, a tak tento nejprimitivnější slovník obohacovat a zpřesňovat. (Lester, 2006)

Například Priscilla Dunstanová (2011), mezinárodně uznávaná odbornice na rodičovství, se soustředila přímo studii zvuků, které miminka vydávají při pláči. Tvrdí, že do věku 3 - 4 měsíců, bez ohledu na rasu či kulturu, v níž vyrůstají, vydávají při pláči nebo těsně před ním 5 základních zvuků, a to:

- „ne“ – když jsou hladové;

- „e“ – když potřebují odříhnout;
- „ou“ – když jsou ospalé nebo unavené;
- „he“ – když mají dyskomfort;
- „Éé-ááh“ – když mají nafouklé břicho (plynatost).

2.3 Předřečové období

Je důležité zdůraznit, že za novorozence lze považovat dítě do 1 měsíce věku. Od tohoto milníku do cca jednoho roku se již jedná o kojence. Další milníky ve vývoji a přechody mezi fázemi se pokusila zjednodušit Aksenovová (2015), kdy je soustředila do tabulky, která je uvedena níže.

Období, které končí zhruba právě okolo jednoho roku, nazývá jako „předřečové (předverbální) období“. Obecně se jedná o období, kdy si dítě postupně osvojuje návyky a základní zručnosti. Na jejich základě se později začíná budovat samotná řeč. Předverbálními projevy jsou nejčastěji již zmíněný křik či broukání, které již mají vazbu na budoucí mluvu. Samozřejmě kojenec komunikuje i neverbálně. Jeho projevy mohou být nezvukové, ale i doprovázené zvukem (mlaskání, broukání při kojení, oční kontakt, apod.). Klenková (2006)

K prvním pokrokům dochází dle Červenkové (2019) už mezi šestým a osmým týdnem. Dítě se začíná smát a broukat si. Přičemž broukání lze pozorovat, pokud je dítě spokojené. Ve většině případů děti broukají, když usilovně pracují či například při vyměšování. (Červenková, 2019)

Věk dítěte	Odpovídající stav řeči
Do 1 roku	Předřečové stadium, fyziologická nemluvnost, kolem 12 měsíců první slova s významem.
Okolo 2 let	Tvoří jednoduché věty. Ptá se „co je to?“
Kolem 3. roku	Končí období prodloužené fyziologické nemluvnosti. Objevuje se otázka „proč?“ Začíná si osvojovat gramatickou strukturu slov a vět.

Okolo 4. roku	Stadium intelektualizace. Roste slovní zásoba. Výrazně se zkvalitňuje sluchové vnímání.
Kolem 5. roku	Upřesňuje se výslovnost většiny hlásek.
Kolem 6. – 7. roku	Ukončení vývoje řeči. Dítě zvládá souvislé vyprávění děje, používá souvětí.

Tabulka 1 – Vývoj řeči u dětí

Nicméně důležitý milník přichází zhruba ve třech měsících. Na začátku práce bylo řečeno, že vývoj jazykových schopností souvisí s celkovým vývojem všech schopností a dovedností dítěte. A právě ve třech měsících dochází k důležitému vývojovému milníku, a to rozvoji zraku. Dítě začíná jasně vidět předměty až do vzdálenosti sto sedmdesát centimetrů od něj. Začíná díky tomu pozorovat své ruce. Toto je dáno vývojem symetrické flexe, což poskytuje proximální bázi pro vývoj konvergence očí a binokulární fixaci. Do tohoto milníku totiž děti mohly vidět pouze monokulárním způsobem, tedy byly schopné předmět vnímat lépe pouze jedním okem. Vjem z druhého oka záměrně potlačovaly, jelikož jejich mozek ještě nebyl schopný informace z obou očí současně zpracovat. Od třech měsíců jsou tak schopny vnímat zrakem oběma očima. Obecně tento vývoj lze pozorovat tím, že dítě se podívá na předmět a chce jej uchopit oběma rukama ve středu před tělem. Mimo to se také rozvíjí schopnost sledovat předmět ve vertikálním směru. Dokáže již směřovat pohyb z jedné věci na druhou. Sleduje již pohyb očí rodiče. (Červenková, 2019)

Tento vizuální vývoj dítěti otevírá bránu ke světu a samozřejmě má i vliv na vývoj řeči. Dítě začíná vokalizovat. Mimo tváře jej začínají upoutávat předměty, přičemž upřednostňuje ty, které mají výraznou barvu (červenou, oranžovou, sytě modrou, apod.), ale také jednoduché černě ohraničené vzory. (Cohen, 2013) Kiesterovi (2011) například uvádí, že děti více zaujme kulatý střed terče než šachovnice nebo klikatý nepravidelný vzor. Dle nich lze v tomto období také již při komunikaci pozorovat první střídání rolí. Kdy dítě poslouchá, co mu říká matka, a teprve až domluví, začíná broukat. V broukání používá dlouhé „e“ a „a“. Přičemž lze zaslechnout i první preferenční připomínající „b“, „p“ a „m“. Vyvíjí se i sociální úsměv a dítě nově dokáže vyjádřit překvapení a potěšení.

Červenková (2019) období od čtyř do šesti měsíců označuje jako období „vokální hry“. V tomto období se mění anatomické struktury a vyvíjí funkce svalů. Rychle roste spodní čelist, ubývá tuk ze sacích polštářků ve tvářích, to umožňuje změnu v pohybu jazyka.

Jazyk se již pohybuje nejen v předozadním pohybovém plánu, ale i nahoru a dolů. V ústech se zvětšuje prostor a hrtan klesá, což ovlivňuje rezonanci jeho hlasových projevů. Dávivý reflex se posouvá zepředu dozadu. Při lehu na zádech se dítěti dostává jazyk do blízkosti měkkého patra, začnou se tak v jeho projevu objevovat fonémy – k, g, n. Lehne-li si na břicho, objevují se tzv. bilabiály – b, p, m. Ty produkuje díky rozvibrování rtů při výdechu. Později, když je dítě schopné sedět s oporou, se jazyk dostává do blízkosti alveodentálního výběžku, v tomto období lze u něj pozorovat první „alveodentální“ hlásky, tedy - d, t, n. Pořád většinu ústní dutiny vyplňuje jazyk, z tohoto důvodu lze u dítěte nejčastěji slyšet přední a střední vokály (i, e, a). Postupem času se však začínají v jeho produkci objevovat t i ty zadní (o, u). (Červenková, 2019, s. 27)

Osvojením hlásek své vlastní zvuky dítě postupem času rozšiřuje a začíná napodobovat i zvuky, které slyší ve svém okolí. Tímto začíná přecházet do vývojové fáze „žvatlání“. Lze říci, že napodobováním zvuků dítě provádí jakási průpravná cvičení svých mluvidel, připravuje se na pozdější artikulaci. Nicméně stále je těžké u dítěte rozpoznat, zda dobře slyší. (Lazzari, 2013)

Normálně slyšící dítě si začíná díky sluchu srovnávat nejen zvuky, které produkuje svými ústy, ale i ty, které slyší v okolí. Zhruba v tomto období přestává broukat a reflexně začíná napodobovat zvuky. Začíná především se zvuky, které slyší ze svých úst. Díky tomu si upevňuje spojení mezi pohybem svých mluvidel a sluchem. Pomalu se snaží také přejímat zvuky z okolí. Snazší je pro něj přejímání zvuků, které jsou blíže jeho artikulačním schopnostem. (Kiestrová, 2011)

Důležitá je pro dítě v tomto období podpora. Projevuje výraznou radost, pokud okolí na jeho hlasové projevy reaguje. Toto uznání podporuje jeho apetit dále komunikovat. Mimo to si také dítě zvyká navazovat s okolím kontakt pomocí řeči. Důležitou roli hraje melodie řeči a ostatní muzické faktory, jako je síla, hlasitost či rytmus. Ty bývají častým důležitým informačním činitelem, který má také sdělovací význam. A právě melodie řeči okolí bývá často prvním prvkem, který si chce dítě rychle osvojit. (Škodová, Jedlička, 2007)

2.4 První slova

V dalším vývoji děti začínají předverbální projevy nahrazovat prvními slůvkami. U mnohých dětí k tomuto přechodu dochází již v období devátého měsíce. Zpravidla se jedná o jednoduchý slabičný tvar spojený s určitým významem, nicméně pochopitelně velmi neurčitým. Každé dítě se ovšem vyvíjí jinak. U některých dětí lze pozorovat přechod dříve, jiným to trvá trochu déle. Zdravé děti by však obecně měly mezi desátým a dvanáctým měsícem dospět do stadia rozumění řeči. Nelze si však představovat, že se jedná o rozumění v pravém slova smyslu. V této fázi dítě motoricky reaguje na určitá slova, na celkový zvukový obraz toho, co slyší v asociaci s celkovou konkrétní situací, která se často opakuje. Mimo to si začíná spojovat slova s předměty, které je označují. Lze to ověřit díky tomu, že na ně reaguje pohybem, smíchem či projevy nevole. Svým žvatláním se snaží napodobit zvuky. (Bytešnicková, 2012)

Kutálková (2011) tvrdí, že první slova se u dítěte objevují zhruba v období, kdy dítě začíná chodit. V tomto momentě totiž dochází mimo jiné i k dozrávání nervových drah, které řídí motoriku. Totiž i mluvení je závislé na pohybových schopnostech. Dítě spojuje předmět nebo situaci se zvukem slova a pojmenovává ji. Jako příklad lze uvést slova „ham“, „tutu“, „pa“, apod.

První slova tedy bývají jednoslabičná či dvouslabičná. Zpočátku se jedná o opakování stejných slabik (mama, baba, pipi, ham apod.). Dítě je vyslovuje pomalu a nejistě. Mnohdy se mu rozpadají na slabiky, které jsou od sebe oddělené kratičkou pauzou. Pauza se objevuje právě v místech hlásek, které se mu nedaří vyslovit. V tomto období, ale i později, je pro dítě klíčové opakování. Nejdříve se jedná o opakování jednoduchých zvuků, následují slabiky a slova, která poté přecházejí do vět a složitějších větných výrazů. Od samého začátku si opakováním neosvojuje pouze slovní zásobu, ale i melodii řeči a její intonaci. (Saicová Římalová, 2016)

V této souvislosti vyvstává otázka, a je častým svárem mezi generacemi, zda je dobré napodobovat zvuky dítěte, nebo je lepší od začátku na dítě mluvit správnou češtinou? Například Šebková a kolektiv (2021) k tomuto tématu podotýká, že zvuky, které dítě slyší ze svého okolí, by měly být převážně takové, aby je dítě umělo ve svém vývojovém stupni vyslovit. Je pro něj totiž poté lehčí si vybudovat souvislost mezi zvukem a jeho obrazem

a podobou pohybovou, svalovou. Dítě také vnímá a učí se i melodii řeči a intonaci. Všechny tyto vazby se postupně upevňují. Mimo zvuky je tedy dle autorky lepší, když dítě nejdříve slyší jednoduchá slova. Ve druhém roce jejich života dítě již zvládá slova dvojslabičná (kytička – kyti, ptáček pipi, apod.) Dokud dítě nezvládá artikulačně těžší slova, neměli bychom jej dle ní nutit je vyslovovat. Opakováním chybně vyslovovaného slova by se pouze nežádoucí spoje posilovaly.

Neurobiolog Pavel Němec (in Mašková, 2016) dále ještě apeluje, aby na dítě rodiče mluvili v souladu s jeho vývojovým stupněm, ale normálně. Klíčové je podle něj hlavně vzájemné emoční vyladění v komunikaci rodičů a dětí. Vědec také poukazuje na to, že správnou mluvu a laskavé chování rodičů k dětem podporuje hormon oxytocin. Prokazuje to výzkumem, kdy byl porovnáván vývoj řeči dětí, na nichž rodiče mluvili rodičovštinou. Ve 12 měsíci tyto děti začaly žvatlat a řetězit hlásky, v dalším časovém bodě dokázaly říct více slov. „*To vše stačilo, aby se urychlil vývoj řeči,*“ upozorňuje vědec. V půl roce u dětí, jejichž otec a matka trénovali „rodičovštinu“, vědci zaznamenali 100 srozumitelných slov, od dětí ze srovnávací skupiny, jejichž rodiče speciální mluvu netrénovali, pouze 60 slov. V případě, že okolí nedá dítěti příležitost, aby se deformovaná slova stala stálou součástí mluvního vzoru i vlastní slovní zásoby, mluva dítěte se brzy přizpůsobí tvarem i výslovností slovům běžným.

2.5 Období porozumění řeči a vlastní vývoj řeči

Díky opakování a dozrávání intelektu nastává u dítěte postupně fáze porozumění řeči. Například Klenková (2006, s. 36) toto stadium charakterizuje jako období, kdy dítě sice ještě slovům nerozumí, ale slyšené zvuky si osvojuje s percepcí či představou konkrétní situace, která se často opakuje. Porozumění lze sledovat jejich motorickou reakcí, kdy se často používá například „Udělej paci paci.“. Přičemž dle autorky „*reakci dítěte vyvolává melodie řeči, velký význam má mimika a gestikulace mluvící osoby, vzájemné citové vztahy dítěte a jeho okolí.*“ Autorka také apeluje na dostatek kontaktu dítěte s ostatními lidmi, které je nezbytné pro další vývoj řeči. Dále ještě doplňuje, že je v tomto věku důležité, aby dítě mělo dostatek kontaktu s ostatními lidmi. Mluvit s ním by však okolí mělo pouze o tom, co právě vidí.

Vlastní vývoj bývá obecně rozčleněn do čtyř typických stádií, která na sebe navazují (Klenková, 2006), a to sice období emociálně volní, asociačně-reprodukční, období logických pojmů a nakonec období intelektualizace.

První stádium, tj. emocionálně-volní, je charakteristické tím, že dítě k vyjádření svých přání a citů vůbec poprvé začíná používat svůj verbální projev. Samozřejmě se zatím jedná pouze o jednoslovné věty, často však mají kontext více slov. Jako příklad uvádí Klenková (2006) slovo „pá“. Tímto dítě často vyjadřuje svou radost, že jde ven, nebo může jít i o formu rozloučení se, kdy daná osoba odchází. Nicméně stále u dítěte v tomto období převažují gesta, mimika a pláč.

Netrvá to však dlouho a dítě přechází do fáze asociačně-reprodukční. Jak název napovídá, v tomto období děti přejímají (asociují si) slova, která slyší, ve spojení s určitými jevy. Nekončí to však pouhou asociací, ale dále je přenáší i na podobné jevy. V této souvislosti hovoří o tzv. reprodukci jednoduchých situací. Díky tomu dochází mezi druhým a třetím rokem života dítěte k prudkému rozvoji řeči, který vyústí stádiem logických pojmů. Do této fáze se dostávají děti okolo tří let, tedy na konci období raného věku. Slova, která se do této doby úzce pojila s konkrétními jevy, se nyní pomocí zevšeobecňování a abstrakce stávají slovem, které má již určitý význam.

S rozdělením vývojových etap se shoduje většina autorů. Nicméně najdou se malé odchylky. Jednou z nich je i popis vývoje řeči u dětí od Aksenovové (2015), která se sice shoduje s vymezením přelomu ve vývoji řeči, který nastává kolem třetího roku, ale další stádia vývoje rozdělila do etap, kdy je ve vývoji důležitý každý rok. Více již výše uvedená tabulka 1.

2.6 Vývoj řeči a komunikace v jazykových rovinách

Již v první kapitole byl zmíněn pojem jazyk a jeho parametry. Tato kapitola se věnuje problematice blíže, soustředí se především na pohled při osvojování řeči dítětem. Nativisté věří v systémovost jazyka, ta již dost možná plyne ze samotného nahlížení na jazyk. Vystihuje to například Robert Adam a jeho kolektiv (2014, s.9), který jazyk vymezuje jako *„určitým způsobem uspořádaný soubor prvků, které mají mezi sebou množství vztahů různého typu – jako systém“*.

Tyto prvky a potažmo jejich vývoj lze, dle Klenkové (2006) posuzovat ve čtyřech rovinách. A to sice morfologicko-syntaktické, lexikálně sémantické, foneticko-fonologické a pragmatické.

Každé dítě si ve vývoji musí osvojit všechny z výše uvedených rovin, tento vývoj má svůj čas a posloupnost. Přičemž posloupností se rozumí, že dané jazykové schopnosti se rozvíjí krok po kroku, respektive od jednodušších ke složitějším. Důležité ve vývoji těchto rovin je i stáří dítěte, kdy do určitých schopností musí prostě „dozrát“. V průběhu času dochází k prolínání těchto rovin. (Bednářová a Šmardová, 2011, s. 2) Každá rovina má svou charakteristiku, která bude uvedena v dalším textu.

2.6.1 Rovina morfologicko-syntaktická (gramatická)

Morfologicko-syntaktická rovina se soustřeďuje na gramatickou stránku řeči. Gramatika se člení na morfologii a syntax. Morfologie odkazuje na pravidla, která řídí strukturu a konstrukci slova, zatímco syntaxe odkazuje na pravidla, která řídí posloupnost slov a strukturu vět. (Bytešníková, 2012)

Pro dobré morfologické dovednosti si děti musí být vědomy a musí rozumět různým strukturám slov, jako jsou kořenová slova (např. skok je kořenem slova skákání), afixy (dodatky ke kořenu slova, které způsobí vytvoření nového slova a změnu jeho významu a gramatické morfémy (např. „ne“, které vyjadřuje gramatickou funkci). (slt for kids, 2023)

Je patrné, že osvojení jazyka je nelehká záležitost, která si vyžaduje svůj čas. S tím souhlasí i Klenková (2006), která podotýká, že v tomto vývoji se mimo jiné odráží i úroveň psychického vývoje. Nicméně jeho úroveň lze posuzovat až v době, kdy nastává rozvoj vlastní řeči, tedy jak již je uvedeno v předešlé kapitole okolo 1. roku věku dítěte.

Z pohledu gramatiky jsou první věty, respektive slova, která plní funkci vět, neohebná. Mnohdy se jedná o opakování slabik. Podstatná jména jsou většinou v 1. pádě, slovesa v infinitivu nebo ve 3. osobě, případně v rozkazovacím způsobu. Projevy složené z izolovaných slov dítě používá asi do 1,5 roku až dvou let. Poté již začíná jednoslovné věty spojovat do vět dvojslovných. (Červenková, 2019)

Jak již víme, mezi 2. a 3. rokem dochází k největšímu rozvoji jazyka. V tomto období dítě začíná skloňovat a časovat. Po dovršení třetího roku dítě začíná rozeznávat jednotné

a množné číslo. Co se týče sloves a jejich časů, dítě si jako první osvojuje přítomný čas a až posléze čas minulý. Čas budoucí a podmiňovací způsob začíná používat také až po třetím roce. V tomto období lze u nich konečně slyšet i slovesa v první osobě. (Bednářová, 2011)

Jako první ze slovních druhů si děti osvojují podstatná jména, posléze na řadu přicházejí tzv. „onomatopoická citoslovce“, tj. zvukomalebná citoslovce – pi-pi, bú, mé, bác. A až poté následují slovesa. Mezi druhým a třetím rokem do své mluvy začínají zapojovat přídavná jména a postupně i osobní zájmena. Nejpozději se objevují číslovky, předložky a spojky. Všechny slovní druhy je dítě ve většině případů schopné použít okolo čtvrtého roku svého života. (Bytešnicková, 2012)

Zde je nutné připomenout Chomského teorii, která byla zmíněna ve druhé kapitole. Nativisté, které zastupuje, věří, že řeč vzniká z vrozených dispozic. Přičemž Chomský se ve svých výzkumech zaměřoval na dva základní aspekty, a to sice jazykovou kompetenci a performanci. Kompetenci lze v tomto smyslu chápat jako podvědomou znalost systému daného jazyka, který pak dítěti dovoluje utvářet neomezené množství vět. Performace je pak samotná realizace jazyka, tedy mluva či psaní. (Průcha, 2011). Osvojování jazyka dle Chomského teorie má hned několik rysů, ty se jeho příznivci ve svých pracích pokoušeli shrnout. Jedním z nich byl například Čermák (2011), který řekl, že děti mají vrozenou jazykovou schopnost, stejně tak jako není nutné, aby se jazyk systematicky učily, dokonce je není nutné ani opravovat. Údajně se jazyk, kterému jsou bezprostředně vystaveny, učí přirozeně a jazyková pravidla si osvojují automaticky.

I Klenková (2000) píše o tom, že stavba věty má u dítěte po dlouhé období typickou podobu. Totiž informace, která má pro dítě největší význam, většinou stojí ve větě na prvním místě. Souvětí jsou děti schopny utvořit mezi třetím až čtvrtým rokem. Nejdříve jde o slučovací, později i další druhy. Správné tvary se dítě učí analogicky, kdy nebere v úvahu výjimky - transfer. Zhruba do čtyř let se jedná o fyziologický dysgramatismus. Pokud však výrazné nedostatky přetrvávají i po dovršení čtvrtého roku, bývá na vině porucha vývoje řeči. (Klenková, 2006)

2.6.2 Rovina lexikálně-sémantická

Jak název napovídá, lexikálně-sémantická rovina zahrnuje slovní zásobu, obecně také ale i porozumění řeči. K prvnímu prudkému rozvoji této roviny dochází mezi prvním a druhým rokem života. Již z předešlé kapitoly je patrné, že jako první si děti osvojují podstatná jména, respektive názvy osob, zvířat a věcí i činností, ale i základní slovesa. Při rozvoji pohybových schopností, kterých děti dosahují obvykle mezi 10. a 12. měsícem života, se prudce rozšiřuje i slovní zásoba. Schopnost samostatně chodit a zručněji manipulovat s hračkami a dalšími předměty poskytuje dítěti mnoho stimulů a má tedy velký vliv na rozvoj rozumových schopností. (Škodová, 2002)

V tomto období se začínají objevovat i první slova. Nicméně, jak podotýká Klenková (2006), řeč se stále silně pojí s pohledy, gesty, mimikou i pohyby celého těla. Jak se však jejich slovní zásoba začíná rozšiřovat, tyto neverbální projevy jsou na ústupu a verbální komunikace získává převahu.

První slova bývají dítětem chápána všeobecně, v literatuře se v této souvislosti mluví o tzv. hypergeneralizaci, kdy například „pi-pi“ je všechno co má peří a křídla. Jakmile si dítě rozšíří slovní zásobu, dochází k převratu a naopak slovům přikládá – hyperdiferenciaci, kdy například maminka je jen označení pro jeho maminku. Děti také začínají tvořit neologismy. Mnoho autorů při dovršení věkových hranic odhadují počet ovládnutých slov. Jednou z nich je i Klenková (2000), jejíž výčet lze zhodnotit v tabulce níže.

Věk dítěte	Počet slov
1	5 - 7
1,5	70
2	270 - 300
2,5	350 – 450
3	1000
3,5	1200

4	1500
5	2000
6	2500 - 3000

Tabulka 1 - Průměrný počet ovládnutých slov dítětem

První tzv. protoslova, jsou vlastně komplexy zvuků, kterými se dítě snaží upoutat pozornost. Jejich význam však nelze ještě jednoznačně interpretovat. I první slova se zvukovou podobou mohou od těch cílových stále velmi lišit. Dítě ještě vynechává či zaměňuje některé hlásky, také nemusí odpovídat počtem slabik, například *haou* či *hobed'u*=nahoru; *páte*=práce; *g*= jogurt. Nicméně je užívá již s určitým ustáleným významem, ač se od cíleného významu stále velmi často liší. Nejčastěji se první slova dítěte vztahují k okruhu osob z jeho okolí, avšak může jí t i o předměty či zvířata. (Bytešníková, 2012)

Jak napovídá výše uvedená tabulka, k rapidnímu nárůstu slovní zásoby dochází okolo 18. až 24. měsíce života. V tomto období dochází k výraznému zrychlení rozvoje pasivní i aktivní slovní zásoby. Saicová Římalová (2016) toto období příznačně označuje jako tzv. „*vocabulary spurt*“. („*vytrysknutí slovní zásoby*“; *volně přeloženo autorkou práce*)

Nejzajímavější a zároveň nejdůležitější období ve vývoji dětské řeči nastává mezi druhým a třetím rokem. Totiž dítě má již nějakou nejzákladnější slovní zásobu utvořenou a díky ní již nemá problém se dorozumět. Do své mluvy již začíná aplikovat gramatické principy. (Klenková, 2000)

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že pokud má dítě dosti podnětů, jazyk se učí přirozeně, a to nejen slova, ale i gramatiku. Nelze opomenout fakt, že s vývojem řeči úzce souvisí i vývoj myšlení. Samozřejmě nejen na rozvoj řeči, ale i na další neméně důležité schopnosti, jakou je třeba i pohyb. Díky němu je dítě schopné si samo prohlížet různé předměty z různých stran a aktivně si vyhledávat další různé podněty. Zásadní je v tomto ohledu i rozvoj zraku. Dítě postupně začíná vnímat barvy a obraz okolního světa. V jeho vnímání začíná být stálý. Dítě si začíná stále vjemy uchovávat a vytváří si paměť. (Škodová, 2000)

2.6.3 Rovina foneticko-fonologická (zvuková)

Řada odborníků se zabývá právě foneticko-fonologickou rovinou řeči. Například Lechta (2003) do této roviny zařazuje především artikulaci a fonemický sluch. Nezapomíná však zmínit, že tyto dva aspekty potřebují pro vývoj svůj čas. Mezníkem vývoje této roviny bývá považován osmý měsíc. Právě v tomto období dochází totiž k přechodu od pudového žvatlání k žvatlání napodobivému. Zvuky, které v tomto období dítě vyluzuje, bývají spojovány již s počátky výslovnosti mateřského jazyka.

O tom, v jakém pořadí se vyvíjejí hlásky, panuje stále ještě diskuze. Někteří autoři věří, že vývoj výslovnosti je řízen pravidlem tzv. „nejmenší fyziologické námahy“. Děti si dle této teorie osvojují jako první méně náročné hlásky a až později ty, které jsou pro něj náročnější. Klenková (2000) postup osvojování zobecňuje. Dle ní si jako první dítě osvojuje samohlásky, následují hlásky závěrové (p, b, m, tdn, t', d', ň, k, g). Časem do řeči začíná zapojovat hlásky úžinové jednoduché (f, v, s, z, š, ž, j, ch). Větší obtíže jim mohou dělat při osvojování hlásky polozávěrové (c,č), až nakonec přicházejí na řadu úžinové se zvláštním způsobem tvoření (l, r, ř).

Škodová (2000) se na vývoj osvojování jednotlivých hlásek zaměřuje ještě detailněji, kdy ji spojuje s rozvojem slovní zásoby. Její závěry pak přehledně zobrazuje tabulka 3 níže.

Věk	Rozvoj slovní zásoby	Vývoj výslovnosti
Do 1 roku	Dítě rozumí jednoduchým pokynům a začíná opakovat jednoduchá slova, která slyší	M B P A E I O U D T N J
Do 2 let	Tvoří jednoduché věty, od 2 let se ptá "co je to", rozšiřuje svou slovní zásobu	K G H CH OU AU V F

do 3 let	Mluví ve větách, začíná si osvojovat gramatickou stavbu vět, ptá se proč, získává nové kvality slovní zásoby, začíná se tvořit verbální slovní paměť	D T N L musí zvládnout Bě Pě Mě Vě
4 roky	Dochází ke zpřesnění slovní zásoby a gramatické stavby vět, umí již vyprávět, chápe děje	dokončuje se Ď Ť Ň začíná vývoj Č Š Ž C S Z R Ř
do 6 let	Dítě chápe složité děje, má již velkou slovní zásobu, gramaticky zvládá jednoduchá souvětí	zvládá kombinaci Č Š Ž a C S Z

Tabulka 3 - Vývoj rozvoje slovní zásoby a výslovnosti

2.6.4 Rovina pragmatická

Pragmatická rovina bývá mezi aspekty řeči zařazována od 90. let minulého století. Průkopníkem v tomto ohledu byl Lechta, který mluvil o rovině sociální aplikace či sociálním uplatnění komunikačních schopností. (1990, s. 19 in Klenková 2000, s. 15). Srozumitelně ji vysvětluje například Dvořák (2007), který ji vymezuje jako schopnost vyjádřit různé komunikační záměry, vyjádřit své emoce a postoje, či vést dialog a spontánně vyprávět.

Lze tedy obecně říci, že se jedná o praktické užívání řečových dovedností. Dle Klenkové (2000) už dvou až tříleté dítě dokáže chápat svou roli komunikačního partnera a reagovat v ní dle dané situace. Snahu komunikovat a navazovat rozhovor se svým okolím je možné u dítěte pozorovat už po třetím roce jeho života. Postupem času se jeho komunikace stává více a více přiměřenou dané situaci. Tento vývoj lze přisuzovat postupné intelektualizaci řeči.

2.7 Faktory ovlivňující ontogenezi řeči a jazykové schopnosti

Předešlá kapitola byla věnovaná rovinám vývoje řeči a jazykových schopností, byla zakončena upozorněním, že vývoj není u každého dítěte stejný ani rovnoměrný. Ovlivňovat jej můžou nejrůznější kombinace rodového a genového vybavení a zejména intelekt dítěte, ale i další vlivy. Tato kapitola se bude věnovat těm nejobvyklejším.

Například Bytešníková (2012) upozorňuje na to, že faktory, které nelehký proces vývoje řeči a jazykových schopností ovlivňují, mohou být endogenní, ale i exogenní. Přičemž mezi endogenní faktory lze zařadit vývoj centrální nervové soustavy, vývoj zrakové a sluchové percepce, rozvoj motorických schopností, ale i úrovní intelektu. Při vývoji centrální nervové soustavy je důležité, aby nebyl narušen žádný její oddíl a její vyžívání. Klíčový je samozřejmě mozek, který se podílí jak na expresivní stránce řeči (produkci), tak i té receptivní (porozumění). Je tedy klíčovým orgánem schopnosti řečové komunikace.

Neméně důležitý je i stav intelektu, což zdůrazňuje opět Bytešníková (2012), která popisuje úzkou vazbu mezi řečí a myšlením. Souhlasí i Lejska (2003, s. 79) a dále doplňuje jeho zásadní význam na dalším vývoji řeči. Díky řeči se do mozku dostávají nové pojmy, informace i abstrakce. „*Myslíme pomocí řeči, bez řeči by nebylo myšlení a bez myšlení řeči.*“

Dalším endogenním faktorem je sluchová percepce. Ta dítěti umožňuje vnímat různé zvuky, tedy i řeč, která právě na základě sluchu také bývá realizována. V případě, že je sluch poškozen, následky se projevují v obou složkách řeči, tedy v receptivní i expresivní. V receptivní složce lze pozorovat ztížení či dokonce znemožnění příjmu řečových signálů a spontánní tvorby řeči. V případě expresivního sluchu dochází k narušení akusticko-fonační zpětné vazby a tím kontroly vlastního projevu. (Lejska, 2003)

Důležitá je však i zraková percepce, a to hned ze dvou důvodů. Tím prvním je, že právě zrakové podněty dítě evokují k vokalizaci, která se postupem času vyvíjí ve žvatlání a následně do samostatných řečových projevů. Tím druhým je, že díky zraku může dítě odezírat pohyby mluvidel i mimiku osob ve svém okolí. Napodobováním si postupně tyto dovednosti osvojuje. (Lechta, 2002).

V práci bylo již několikrát poukázáno na fakt, že k největšímu rozvoji jazykových schopností dochází s vývojem motorických vlastností. Nelze si však pod tímto pojmem představovat pouze ovládnutí končetin. Bytešníková (2012) v souvislosti s úrovní motorických schopností a rozvoje řeči píše o správné funkci mluvicích orgánů. Následně tvrzení shrnuje, tím, že „*motorická zóna mozkové kůry je hybným analyzátozem řeči.*“. Totiž právě v této oblasti mozku dochází k vytváření, diferenciaci a sjednocení podmíněného pohybového reflexu. Pokud je hybnost mluvních orgánů narušena, následky lze vnímat i ve vyjadřování. Toto tvrzení potvrzuje i například Lechta (2008), který vyzdvihuje

důležitost vývoje motoriky, a to nejen pro rozvoj řeči, ale především pro správný vývoj poznávacích činností a sociálního chování.

Na souvislosti mezi motorikou a vývojem jazykových schopností se shoduje většina publikací na dané téma. Její vývoj lze nejméně pozorovat v prvních zhruba pěti letech života. Dokonce se objevují názory, že k rozvoji motorických schopností dochází již v prenatálním období. Dle nich je plod v pátém měsíci schopný špulit rty a dělat polykací pohyby. (Příhoda, in Lechta, 2008)

Vývoj motorických vlastností po porodu má obvykle u všech novorozenců stejný průběh. Dítě se okolo třetího měsíce začne otáčet do stran, za rodičem či za zvuky. Ve čtvrtém měsíci by již mělo být dítě schopné, v lehu na břiše, udržet hlavičku a dívat se před sebe. Okolo půl roku si již dítě s menší oporou sedá. Díky této poloze, kdy má trup a hlavu vertikálně, se řečový aparát konečně dostává do typicky lidské pozice. Jazyk už vlastní vahou neklesá dozadu, jako je tomu v poloze nznak. Dítě s ním dokáže lehčeji pohybovat, začíná trénovat pohyby, které mu později budou sloužit k artikulaci. (Lechta, 2008)

3 Výzkumné šetření

3.1 Cíle práce a metodologie

Cílem předkládané bakalářské práce je analýza rozvoje jazykových schopností dětí raného věku.

Výzkumné šetření zahrnuje případovou studii u každého dítěte a vlastní pozorování. Bylo použito kvalitativního výzkumu na menším vzorku respondentů, konkrétně šesti dětech raného věku.

Případová studie je jednou z metod kvalitativního výzkumu, kdy se jedná o důkladné pozorování jednoho či několika málo podobných případů, jehož účelem je poté aplikace získaných poznatků pro porozumění podobným případům. Předpokladem kvalitní případové studie je soustředění se na jeden objekt, respondenta, a jeho důkladná analýza.

Výzkumné šetření bylo realizováno na základě deseti sezení s respondenty a jejich zákonnými zástupci. Data byla získávána pozorováním respondentů se svolením jejich zákonných zástupců.

Pro realizaci výzkumného šetření bylo nutné vybrat respondenty, kteří vyhovovali požadavkům. A to konkrétně, aby rozuměli mluvenému slovu, sami se verbálně projevovali a vykazovali zájem o své okolí. Respondenti byli vybráni z dětské cvičící skupiny pro děti raného věku matkou jednoho z respondentů.

Samozřejmě jsou přítomny i limity výzkumného šetření, kterými je například malý výzkumný vzorek, kvůli čemuž není možné výsledky šetření generalizovat.

Pro dosažení hlavního cíle bakalářské práce byly stanoveny dílčí cíle, které se zabývají vývojem jazykových schopností u dětí raného věku. Prvním dílčím cílem byla analýza typického vývoje slovní zásoby u dětí raného věku. Druhý dílčí cíl se zabýval rozsahem a tempem vývoje jazykových schopností v porovnání mezi dívkami a chlapci raného věku. Třetí dílčí cíl měl za úkol zjistit vliv rodinného prostředí na vývoj jazykových schopností dětí raného věku. Čtvrtým dílčím cílem bylo zjištění vlivu počtu sourozenců na vývoj

jazykových schopností dětí raného věku. A nakonec pátým dílčím cílem bylo zjištění strategií, kterých rodiče používají k podpoře vývoje jazykových schopností u svých dětí. Pro dosažení daných dílčích cílů byly stanoveny následující výzkumné otázky:

1. Výzkumná otázka: Jaký je typický vývoj slovní zásoby u dětí ve věku 1-3 let?
2. Výzkumná otázka: Jak se liší tempo a rozsah vývoje jazykových schopností u chlapců a dívek raného věku?
3. Výzkumná otázka: Jaký je vliv rodinného prostředí na vývoj jazykových schopností dítěte raného věku?
4. Výzkumná otázka: Jaký vliv na vývoj jazykových schopností má počet sourozenců dítěte?
5. Výzkumná otázka: Jaké jsou nejčastější strategie, které rodiče používají k podpoře vývoje jazykových schopností u svých dětí?

3.2 Výzkumný vzorek a místo šetření

Výzkumný vzorek tvoří šest respondentů mezi 24 a 35 měsícem věku života. Analyzováni byli tři chlapci a tři dívky raného věku, všichni ze stejné skupiny dětí, která se pravidelně setkává na dětském cvičení s maminkami v Rakovníku.

Jméno:	Věk:	Sourozenci:
Dívka 1	30 měsíců	Dívka je jedináček
Dívka 2	25 měsíců	Dívka je nejmladší ze třech sourozenců (sourozenci ZŠ)
Dívka 3	24 měsíců	Dívka má staršího bratra v MŠ
Chlapec 1	35 měsíců	Chlapec má staršího bratra v ZŠ
Chlapec 2	25 měsíců	Chlapec je jedináček
Chlapec 3	31 měsíců	Chlapec má půlroční sestru

Tabulka 4 – Respondenti

Šetření probíhalo v kavárně maminky dívky 1. Maminka této dívky byla natolik vstřícná, že několikrát pozvala všechny respondenty (včetně rodičů) do své kavárny, neboť jsou všichni v úzkém přátelském vztahu. Šetření probíhalo v odpoledních hodinách, kdy nám maminka dívky 1 zarezervovala celou kavárnu, tudíž nedocházelo k rušivým elementům ze strany jiných hostů.

Interakce s jednotlivými dětmi (a jejich rodičem) probíhala v nepoužívané místnosti, ve které je sedačka, psací stůl a koberec. Žádné hračky, či jiné rozptylující předměty. K pozorování všech respondentů, dětí v kolektivu, docházelo v hlavní místnosti kavárny, kde je i dětský koutek obsahující různé hračky a kreslicí potřeby. Nutno podotknout, že žádné z dětí není častým návštěvníkem této kavárny (dokonce ani dcera majitelky, dívka 1), proto žádné dítě nebylo v nadřazené pozici ve vztahu k místu.

3.3 Vlastní výzkumné šetření

Případové studie

Případová studie č. 1

Dívka 1

Věk: 30 měsíců

Osobní anamnéza:

Dívka je jedináček. Rodiče plánují druhé dítě, žijí spolu, jsou manželé 6 let.

Dívka navštěvuje jesle z důvodu pracovní vytíženosti obou rodičů a nepřítomnosti ani jednoho z prarodičů. Dle jejích slov se jí ale v jeslích líbí. Chtěla by sestřičku.

Narozena ve 38 tt, porod fyziologický. Vývoj dle matky v normě.

Vývoj jazykových schopností podle zákonných zástupců:

Matka dívky uvádí, že byl vývoj její dcery naprosto v normě na podkladě literatury, kterou četla. V prvním čtvrt roce života se holčička začala smát, reagovala na předměty v blízkém optickém poli a dala vědět pláčem o svém diskomfortu. Do půl roku svého života již fixovala obličej, lokalizovala zvuky a dokonce si začala sedat. Do devátého měsíce svého věku

již imitovala vokalizaci, vokalizovala dle svého emočního rozpoložení. Prý i napodobovala broukáním melodii, kterou jí matka často zpívala. Do jednoho roku svého věku se již začala stavět. Začala říkat běžná slova, jako je např. „mama; tata; ne; papa; hami; čiči“. V roce a půl již začala používat dvouslovná spojení. Ve dvou letech již byla schopna vést konverzaci během hraní si s panenkami („mami podej to; pany dělá ham). Nyní se běžně doprovází monologem, když si sama hraje.

Vlastní pozorování:

Holčička je veselá a zjevně si ráda užívá pozornosti, kterou na sebe strhává. Pravděpodobně jako jedináčkovi se jí v rodině dostává hodně pozornosti od rodičů, což se projevuje v její potřebě být ve středu dění. I přesto, že má nyní odmítavé období, kdy reaguje na výzvy k sezení slovy "ne" nebo "nechci", ji maminky nikdy nenapomene. Nicméně již na druhém setkání je patrné, že se holčička začíná více otevírat a spolupracovat. Na výzvy již nereaguje jen negativně.

Její radost z ukazování předmětů a jejich popisování svědčí o její zvědavé povaze a touze sdílet své poznatky. Schopnost určovat barvu, materiál a velikost objektů ukazuje na rozvinutou schopnost pozorování a komunikace.

Ve skupině dětí je holčička velmi dominantní a ráda určuje průběh hry. Její sebevědomí a touha být v čele může být důsledkem jejího postavení jako jedináčka, kdy se nemusí dělit o pozornost či zdroje s ostatními sourozenci. Nicméně, zdá se, že není příliš starostlivá o pocity a potřeby ostatních dětí ve skupině.

Celkově lze říci, že holčička je živým a radostným jedincem, který se rád zapojuje do dění kolem sebe. Její schopnost vyjadřování, komunikace a vůdčí role ve skupině ukazují na její silnou osobnost a vůli, které mohou být v budoucnu využity k dosažení úspěchu a naplnění jejího potenciálu.

Případová studie č. 2

Dívka 2

Věk: 25 měsíců

Osobní anamnéza:

Dívka má dva sourozence. Staršího bratra v první třídě ZŠ a starší sestru ve čtvrté třídě ZŠ. Matka je na mateřské dovolené, otec pracuje na směnný provoz. Rodiče nejsou manželé, ale žijí spolu již 12 let. Další dítě neplánují. Dívka má oba dědečky, kteří se ale do výchovy a rozvíjení dítěte nijak nezapojují.

Porod veden plánovanou sekcí ve 39 tt. Vývoj dle matky v normě.

Vývoj jazykových schopností podle zákonných zástupců:

Dle matky byl vývoj jazykových schopností dívky naprosto v normě. Jako zkušená matka prý věděla, jak podněcovat vývoj jazykových schopností u své nejmladší dcery. Často jí nabízela různé podněty, upravovala označení předmětů a jména osob do dvouslabičných slov, aby bylo pro dívku jednodušší jejich nápodoba. Dívka ve třech měsících broukala, když na ni mluvili sourozenci a v půl roce už výskáním přivolávala své starší sourozence. Oba sourozenci byli a jsou z malé sestřičky nadšení, proto na ni neustále mluví a hrají si s ní. Matka se domnívá, že dívčino časté vystavování podnětů od dětí rozvíjí její slovní zásobu. Jen se teď na své starší děti zlobí, neboť malou holčičku naučili první hrubé slovo. Dívka ale vše radostně opakuje.

V roce dívka začala chodit, žvatlat si sama pro sebe a vyžadovat hru se sourozenci.

Nyní, ve dvou letech, už prý mluví ve dvouslovných větách, řekne si, co chce a potřebuje.

Vlastní pozorování:

Dívka na první pohled působí jako živé a hravé dítě plné radosti a energie. Její neustálý hovor a radostný výraz tváře svědčí o tom, že se cítí dobře a má zájem zapojit se do dění kolem sebe. Ráda sdílí své dojmy a ukazuje ostatním, co má na sobě, což naznačuje její potřebu sdílet své zážitky a názory s ostatními.

Její schopnost identifikovat barvy a dokonce schopnost zavazovat si sama boty svědčí o její samostatnosti a rozvoji dovedností. Tato drobná gesta ukazují na její sebejistotu a schopnost učit se novým věcem i v každodenních situacích.

Zdá se, že má dobře vyvinutou řeč a je schopna se s ostatními dobře dorozumět. Na rozdíl od některých dětí není závislá na přítomnosti matky, což ukazuje na její samostatnost a schopnost užívat si společnost i bez ní.

Ve hře s ostatními dětmi se dívka snaží zaujmout vedoucí roli. Je zřejmé, že má zkušenosti z interakcí se staršími sourozenci a je zvyklá se prosazovat. I když se snaží zapojit do hry s chlapcem 1, zdá se, že jeho odmítání jejího přiblížení ji neodradí a stále se pokouší najít způsob, jak se do hry zapojit.

Celkově lze říci, že tato dívka je plná života, energie a sebejistoty. Její schopnost samostatného myšlení a iniciativy ji vede k tomu, aby se aktivně zapojovala do různých činností a interakcí s ostatními dětmi. Je důležité podporovat a povzbuzovat ji v jejím růstu a rozvoji, aby mohla nadále rozvíjet své schopnosti a dovednosti.

Případová studie č. 3

Dívka 3

Věk: 24 měsíců

Osobní anamnéza:

Dívka má staršího bratra, kterému je 44 měsíců a chodí do MŠ. Rodiče jsou rozvedení, děti žijí s matkou. Jelikož ale v rodině funguje babička, dívka nechodí do jeslí a matčin pracovní čas tráví s babičkou.

Porod byl vyvolávaný ve 41 tt, vývoj dle matky v normě.

Vývoj jazykových schopností podle zákonných zástupců:

Matka popisuje, že byl vývoj jazykových schopností u dívky naprosto v normě. Ač má její starší bratr doteď s vyjadřováním nějaké problémy, u holčičky tomu tak není. Tráví prý spoustu času s babičkou, která byla speciální pedagožka, takže ta malou dívku neustále rozvíjí.

Dívka se už v pár měsících naučila napodobovat různé zvuky, ve čtyřech měsících začala otočením hlavy reagovat na své jméno. Hned na to se začala smát, matka tvrdí, že pro získání

pozornosti. V roce se naučila jméno staršího bratra, „mama“ a „baba“. Poté začaly postupně přicházet další slova a nakonec dvouslovná spojení. Prý se její řeč začala nejvíce vyvíjet ve chvíli, kdy se naučila chodit. Dívka neustále chodila po bytě, nosila matce či babičce různé předměty a chtěla vědět, co to je.

Vlastní pozorování:

Dívka se zdá jako velmi zvědavé dítě, jehož zvědavost a energie nezná mezí. Dokáže jen těžko sedět na místě, protože ji zajímá veškeré dění kolem. Má živou fantazii a často vyjadřuje svůj zájem o nové věci, například o školku, kam se těší, až bude moci začít chodit, stejně jako její starší bratr.

Na předložené podněty reaguje s velkým zájmem a zapojením. Je otevřená novým zkušenostem a ochotně se učí novým věcem. Zdá se, že má samostatný postoj a nevykazuje závislost na přítomnosti matky, což ukazuje na její sílu a schopnost vyrovnat se s novými situacemi.

Ve skupině dětí se dívka vyznačuje schopností zapojit se do her a interakcí s ostatními. Ráda tráví čas s oběma holčičkami, které se staly jejími kamarádkami. Projevuje k nim přátelskost a snahu o vytvoření pozitivního a přátelského prostředí. Její spontánní projevy lásky a péče, jako je objímání ostatních dětí nebo ukazování předmětů z matčiny kabelky, ukazují na její empatii a snahu o zapojení do sociálního dění.

Celkově lze říci, že tato dívka má příznivý vliv na své okolí svou pozitivní energií, zvědavostí a schopností budovat přátelství. Její otevřenost a snaha o zapojení do dění kolem sebe jí přináší nové zkušenosti a posiluje její sociální dovednosti.

Případová studie č. 4

Chlapec 1

Věk: 35 měsíců

Osobní anamnéza:

Chlapec má staršího bratra, který je ve druhé třídě ZŠ. Starší bratr docházel na logopedii. Oba chlapci jsou ve střídavé péči rodičů, po dvou týdnech starší syn mění bydliště. Naštěstí

rodiče žijí pouze pár bloků od sebe, tudíž ZŠ zůstává stejná. Mladší chlapec žije pouze s matkou, s otcem chodí na nepravidelné procházky. Minulý týden byli v ZOO. Chlapec 1 chvíli docházel do jeslí z důvodu kariérních ambic matky. Často si ale na jesle stěžoval, proto do nich po dvou měsících přestal docházet. Matka s ním je nyní doma. Prarodiče nemá.

Porod byl fyziologický ve 39 tt. Vývoj v normě.

Vývoj jazykových schopností podle zákonných zástupců:

Vývoj jazykových schopností byl dle matky opožděný oproti vývoji řeči prvorozeného syna. Matka přiznává, že po narození chlapce 1 nastaly vztahové problémy s jeho otcem, proto malému kojenci nebylo věnováno příliš času. Často byl hlídán matčinou sestrou, která prý k dětem ale nemá žádný vřelý vztah.

Chlapec jako první slovo řekl jméno svého staršího bratra, slovo „tata“ téměř nepoužívá doteď. „Mama“ řekne výjimečně. Fyzický vývoj byl prý ale naprosto v pořádku, v jednom roce už začal chodit. O předměty ale nevykazoval téměř žádný zvýšený zájem. Matka přiznává, že z důvodu tíživé finanční situace syn neměl tolik podnětů.

Vlastní pozorování:

Chlapec působí neklidně a roztěkaně. Nepřímo fixuje svou pozornost na různé prvky v místnosti a zdá se, že neustále hledá stimulaci. Na matku reaguje nekonzistentně, často ignoruje její otázky a komentáře, což může být známkou jeho ztráty zájmu nebo obtíží s pozorností.

Chlapec zřídka projevuje iniciativu v konverzaci a spíše se soustředí na své aktivity, jako je pohyb po místnosti a manipulace s rukama. Neustále se zdá být v pohybu, což naznačuje jeho snahu uniknout z aktivity a přesunout se k ostatním dětem.

Zatímco jeho matka nevidí potřebu konzultovat situaci s odborníkem, chlapec vykazuje několik znepokojivých signálů, jako je obtíž v koncentraci a komunikaci, které by mohly naznačovat potřebu odborné podpory. Kromě toho je srovnáván se svým starším bratrem, což může vést k pocitům nedostatečnosti a snižovat jeho sebevědomí.

Během čtvrtého setkání lze pozorovat mírné zlepšení v reakcích na dotazy, avšak chlapci stále chybí plné porozumění významu otázek. Jeho chování se zdá být klidnější, když matka není v místnosti.

Ve skupině dětí se chlapec často zdržuje na okraji, vyhýbá se aktivitám a spíše tráví čas kreslením u stolu. Jeho neochota zapojit se do společných her může být důsledkem pocitů izolace nebo nesnášenlivosti vůči prostředí. Je důležité sledovat jeho chování a podporovat ho v překonávání eventuálních překážek, které mu brání v plné integraci do skupiny.

Případová studie č. 5

Chlapec 2

Věk: 25 měsíců

Osobní anamnéza:

Chlapec je jedináček, ale chtěl by sourozence. Rodiče jsou ve fázi rozvodového řízení (zatím ale nežijí odděleně), oba pracují. Z toho důvodu tráví chlapec hodně času v jeslích či u prarodičů z matčiny strany. Že se rodiče rozvádějí zatím neví.

Z důvodu zdravotního stavu matky byl porod veden sekci ve 37 tt. Chlapec měl po narození novorozeneckou žloutenku. Jinak vývoj dle matky v normě.

Vývoj jazykových schopností podle zákonných zástupců:

Matka udává že měl chlapec vývoj jazykových schopností do jednoho roku naprosto v normě. Napodoboval zvuky, vyhledával zvuk pohledem, sedal si a i si v jednom roce začal stoupat. V roce řekl i slova jako „mama; tata; hař“, pak prý ale jeho vývoj slovní zásoby stagnoval na jednom bodě. Další slova začal používat prý před cca třemi měsíci, rodiče ale jeho opožděný vývoj slovní zásoby nekonzultovali s odborníkem. Přisuzovali to tomu, že je dítě chlapec a není mu věnováno tolik času, kolik by malé dítě zasloužilo.

Vlastní pozorování:

Chlapec působí mírně zamlkle, což může být přisouzeno jeho stydlivosti. Zdá se, že je zaujatý předměty okolo něj, i když reakce na ně jsou spíše nejasné zvuky. Přestože není

schopen vyjádřit slovně své myšlenky, projevuje některé pokusy o komunikaci, jako je například reakce na obrázky.

Jeho reakce na obrázek dívky slovem "mama" a ukazování na sebe při ukázání obrázku chlapce naznačuje jeho začáteční porozumění určitým konceptům a touhu po spojení se slovy. První pokusy o vedení konverzace se objevují až po několika společných setkáních, což může naznačovat, že se postupně cítí pohodlněji ve společnosti a začíná se otevírat interakci.

Je zřejmé, že má pevnou vazbu na svou matku, což se projevuje tím, že se s ním nepovedlo vést rozhovor bez její přítomnosti. Zdá se, že se cítí bezpečněji a jistěji, když je matka poblíž.

Ve skupině dětí se sice aktivně zapojuje do her, ale svým pohledem neustále vyhledává matku. Během her má tendenci mlčet a projevuje se spíše vztekem a frustrací, které vyjadřuje hlasitými zvuky a křikem. Jeho neschopnost vyjádřit slovy své emoce může být příčinou jeho frustrace, kterou často ventiluje fyzickou agresí vůči ostatním dětem.

Celkově lze říci, že tento chlapec projevuje určité sociální výzvy, ale zároveň i potenciál pro rozvoj komunikačních dovedností a schopnosti lépe porozumět svému okolí. Je důležité poskytnout mu podporu a prostředí, které mu umožní postupně se zapojovat do interakcí s ostatními dětmi a rozvíjet své sociální schopnosti.

Případová studie č. 6

Chlapec 3

Věk: 31 měsíců

Osobní anamnéza:

Chlapec je ze dvou dětí, před půl rokem se mu narodila sestřička. Je z ní nadšený, staví se do role staršího ochránáře, je k tomu veden otcem. Matka s otcem žijí spolu, jsou manželé čtvrtým rokem. Otec chodí do práce, matka je na mateřské dovolené. Chlapec 3 je doma s matkou. V rodině jsou navíc čtyři fungující prarodiče, kteří chlapce často berou na procházky, či k sobě domů společně se stejně starým bratrancem od chlapcova strýce. Chlapec má takto strávený čas velice rád, často o něm mluví.

Porod fyziologický ve 40 tt. Vývoj dle matky v normě.

Vývoj jazykových schopností podle zákonných zástupců:

Vývoj jazykových schopností byl dle matky naprosto v normě. Chlapec se zdál být vždy veselé dítě, dobře jedl. Jeho vývoj byl a stále je naprosto fyziologický. Do prvního půl roku života se krásně smál, reagoval na podněty a pozoroval své rodiče. Do devátého měsíce začal napodobovat zvuky aut, neboť tatínek je milovníkem aut a často je doma zapnutý v TV kanál o autech. V roce a čtvrt si teprve začal stoupat. V roce a půl již ale uměl své jméno a slovně vyžadoval hru. Často napodoboval zvuky a slova jako papoušek, neboť prarodiče od otce mají dva papoušky Žako. Ve dvou letech se mu narodila sestřička a jeho slovní zásoba se rozrostla o její jméno, či o slova jako „plena; koci (kočár); Sunar (*matka dodává se smíchem*)“

Nyní prý již zvládá nenáročnou konverzaci, nejraději konverzuje s otcem, nebo brouká ukolébavky své mladší sestře.

Vlastní pozorování:

Chlapec působí vyrovnaně a vesele, optimisticky a energeticky.

Je ochotný a vyniká poměrně rychlou reakcí, což z něj dělá jednoho z nejaktivnějších účastníků. Dokáže se ihned zapojit do různých činností a snadno navazuje kontakt. I když jeho výrazy zůstávají spíše jednoduché, jeho komunikace je přátelská a přívětivá.

Je patrné, že má pevnou vazbu se svou sestrou, což se odráží v jeho častých zmínkách o ní a zájmu o to, zda se k nám také připojí. Tato pozornost k rodinným vazbám ukazuje na jeho citlivou stránku a schopnost pečovat o blízké.

Občas se nechá unést pohledem z okna, ale dokáže se rychle vrátit k hlavnímu dění. Jeho schopnost se soustředit na danou situaci je pozoruhodná.

Když jde o jeho vztah k matce, projevuje vřelou něhu a respekt. Za každou drobnost se s úsměvem omluví a projevuje vděk. Tento projev úcty k matce ukazuje na jeho morální hodnoty a vychování.

Jeho schopnost popsat předměty a barvy je důkazem jeho pozorovacích schopností a pečlivosti. Tato schopnost mu pomáhá lépe porozumět okolnímu světu a sdílet své poznatky s ostatními.

Celkově je tento chlapec skvělým příkladem pozitivního člena kolektivu. Jeho přátelský přístup a ochota spolupracovat přináší do každodenního dění radost a energii. V kolektivu ovšem příliš nemluví, pro komunikaci spíše využívá posunky a obecně fyzickou aktivitu. Ve skupinovém prostředí se chlapec příliš nevyčleňuje a spíše se přizpůsobuje kolektivní dynamice.

3.4 Závěr vlastního výzkumného šetření

Pro dosažení hlavního cíle bakalářské práce, jímž byla analýza vývoje jazykových schopností dětí raného věku, byly stanoveny následující výzkumné otázky.

Analyzováno bylo vlastní pozorování a případové studie. Výzkumné otázky jsou zaměřeny na vývoj řeči dětí raného věku.

Na stanovené cíle se díky zvoleným výzkumným otázkám podařilo odpovědět.

1. Výzkumná otázka: Jaký je typický vývoj slovní zásoby u dětí ve věku 1-3 let?

Z výzkumného šetření je patrné, že vývoj slovní zásoby u dětí raného věku probíhá podle určitých pravidel. Děti se učí nápodobou. Pro rozvoj jejich slovní zásoby je nutnost uvědomování si vlastních potřeb, aby potom pomocí slova děti byly schopny vyjádřit, co chtějí. Slova se na sebe postupně nabalují. Díky předloženému výzkumnému šetření lze říci, že jakmile se dítě naučí prvních pár slov (nejčastěji oslovení rodičů, či sourozenců), je pro něj mnohem jednodušší osvojit si další slova. Jako další se dítě naučí dvouslovná spojení, pomocí nichž jsou schopna blíže specifikovat své potřeby, a tak si říct o pomoc s nimi. Z výzkumného šetření vyplynulo, že jakmile je dítě schopno požádat o pomoc se svými potřebami, začíná stát o vedení jednoduché konverzace.

2. Výzkumná otázka: Jak se liší tempo vývoje jazykových schopností u chlapců a dívek raného věku?

Na tuto výzkumnou otázku se pomocí šetření nepodařilo jednoznačně odpovědět. Ve společnosti panuje obecně přijímané dogma, že chlapci jsou ve vývoji jazykových schopností opožděnější oproti dívkám, ovšem to se předloženým výzkumným šetření nepodařilo potvrdit. Obecně ovšem z výzkumného šetření vyplynulo, že dívky více stály o spolupráci a komunikaci, což ovšem nelze zobecňovat, neboť se mohlo jednat pouze o povahu konkrétních vybraných dětí. Lze spíše říci, že větší vliv, než pohlaví dítěte, na vývoj jeho jazykových schopností má rodinné a sociální prostředí, ve kterém vyrůstá, čímž se zabývají následující výzkumné otázky.

3. Výzkumná otázka: Jaký je vliv rodinného prostředí na vývoj jazykových schopností dítěte raného věku?

Díky předloženému výzkumnému šetření se podařilo zjistit, že vliv prostředí a interakce s rodiči na vývoj slovní zásoby dítěte je nedožrnný. Z šetření je patrné, že dítě, které vyrůstá ve stabilní rodině se pravděpodobněji začne dříve pokoušet o verbální vyjádření svých pocitů. Oproti tomu dítě, které je vystaveno neideálním podmínkám, začne mluvit později. Hypotézou zůstává, zda dítě z úplné rodiny začne mluvit dřív, než dítě z rodiny neúplné. Pro toto zjištění by byl potřeba spíše kvantitativní výzkum, který ovšem tato bakalářská práce z důvodu nízkého počtu respondentů nemůže obsahovat.

4. Výzkumná otázka: Jaký vliv na vývoj jazykových schopností má počet sourozenců dítěte?

Ač byl výzkumný vzorek respondentů poměrně nepočetný, rozhodně byl sourozenecky velmi různorodý. Podařilo se zjistit, že dítě se sourozenci má rozšířenější slovní zásobu a dítě se sourozenci staršími začne mluvit nepatrně dříve. Stejně tak se ale povedlo zjistit, že pokud je dítě jedináček a je mu věnována opravdu 100% pozornost ze strany rodičů, začne také mluvit brzy, ovšem z důvodu limitů výzkumného šetření, jakým je malý vzorek respondentů, nelze toto tvrzení generalizovat. Překvapením bylo, že dítě,

keré mělo mladšího sourozence o komunikaci vyloženě stálo, aby mohlo s mladším sourozencem mluvit. Nepodařilo se ovšem zjistit, jaký vliv má konkrétní počet sourozenců. Vzhledem k zaměření předkládané bakalářské práce je ale zjištěný výsledek dostačující, a to sice že na děti raného věku mají sourozenci vliv v rozvoji jeho jazykových schopností.

5. Výzkumná otázka: Jaké jsou nejčastější strategie, které rodiče používají k podpoře vývoje jazykových schopností u svých dětí?

Z vlastního pozorování a analýzy anamnestických údajů vyplynulo, že strategie pro podporu vývoje jazykových schopností dítěte byly opravdu různé. Shodovaly se pouze v častém vystavování dítěte podnětům. Jinak záleželo na tom, zda se jednalo o prvorozené dítě. Matky prvorozených dětí čerpaly poznatky a tipy pro vývoj řeči z internetu a odborné literatury, kdežto zasloužilejší matky čerpaly ze zkušenosti s výchovou staršího dítěte. Nutno podotknout, že žádná strategie se nezdá být lepší, než strategie druhá. Z výzkumného šetření totiž jednoznačně nevyplývalo, že by prvorozené děti, či jedináčci, mluvili lépe či dříve než děti druhorozené.

3.5 Porovnání se zahraniční studií

Zvolená studie pro porovnání pochází z anglického Cambridge vedená vědeckou pracovnící Julie E. Dockerellovou, která je profesorkou psychologie na University College London. Profesorka ve srovnávané studii pracuje s daty od odborníků (pediatrů a pedagogických pracovníků) a porovnává různé přístupy k zjištění úrovně jazykových schopností u dětí. Studie se nezabývá pouze dětmi raného věku, ale je jim v ní věnována dostatečně dlouhá pasáž.

Profesorka porovnáváním přístupů k zjištění jazykových schopností nakonec dochází k závěru, že neexistuje jednotný ideální test pro zjištění jazykových schopností dítěte. Dochází k závěru, že i v diagnostice úrovně jazykových schopností je nutností brát ohled na povahu jedince, jeho sociální zázemí a sociální schopnosti. Dochází i k tomu, že nelze provést pouze jeden test a určit závěr, diagnózu, ale je nutné dlouhodobé pozorování dítěte. Podle ní se dvouleté dítě může jevit jako naprosto zdravý jedinec s plně vyvinutými

jazykovými schopnostmi pro svůj věk, ale ve věku pěti let již může mít výrazné nedostatky ve vývoji jazykových schopností.

Při porovnávání s bakalářskou prací se podařilo potvrdit, že poznatky zjištěné profesorkou Dockerellovou v roce 2001 platí i v současném roce. Podařilo se potvrdit, že nelze všechny děti generalizovat, ale je nutný individuální přístup ke každému jedinci. Naopak nelze potvrdit nutnost dlouhodobého vyšetřování dítěte kvůli limitům předkládané bakalářské práce, kterými byl, mimo jiné, i nedostačující čas pro rozsáhlou studii vývoje jazykových schopností dětí raného věku. Pro kvalitní studii na toto téma by bylo nutné časové období v řádu několika let a mnohem větší vzorek respondentů.

3.6 Doporučení pro praxi

Z výzkumného šetření jednoznačně vyplynulo, jak je důležitá stabilita domácího zázemí pro dítě a jak je důležité dítě neustále vystavovat podnětům k vývoji jeho řeči a slovní zásoby. Dále vyplynulo, že není vhodné nahlížet na vývoj řeči dítěte obecně, ale je nutné přijmout určitá přizpůsobení na základě povahy dítěte, což je důležité uvědomit si i v logopedické či jiné odborné praxi.

Je vhodné tedy v praxi doporučovat, aby se rodič či zákonný zástupce dítěti nejenom neustále věnoval, ale i mu dal čas pro sebepoznávání, samostatnou hru a hru s vrstevníky.

Je důležité naučit rodiče či zákonné zástupce přijmout, že je každé dítě jiné, každé má své určité tempo a žádné dítě nebude nikdy 100 % vyhovovat tabulkám. Je nutné si ale uvědomit, že pokud se dítě výrazně vymyká a odlišuje od předem haněných tabulek, je důležité vyhledat odbornou pomoc. Je totiž notoricky známé, že raný věk je pro dítě velmi náročný, a proto je důležité podle toho usměrňovat veškeré podněty a dítěti se určitým způsobem přizpůsobit. Vývoj dítěte v raném věku, s čímž souvisí i vývoj jeho jazykových schopností, má totiž dopad na celkový vývoj dítěte a jeho pozdější stabilitu jako člověka.

Závěr

Bakalářská práce se zabývá vývojem jazykových schopností dětí raného věku. Zahrnuje poznatky z pediatrie, logopedie, speciální pedagogiky a neurologie.

Teoretická část práce je rozdělena do dvou kapitol. V první kapitole jsou uvedena teoretická východiska k pochopení předložené problematiky. Jsou zde představeny hlavní pojmy jako řeč, jazyk a komunikace a vysvětlen rozdíl mezi řečí a komunikací jako takovou. Také je zde v jedné podkapitole zmíněna mechanika tvorby hlásek. V druhé části první kapitoly je rozepsán vývoj nervové soustavy, již v embryonálním období. Také je zde uvedeno šest hlavových nervů, které přímo souvisí s produkcí řeči či se schopností sluchu. Ve druhé kapitole je představen samotný vývoj jazykových schopností, řeči. Jsou zde rozepsána konkrétní období vývoje jazykových schopností. Je zde uvedeno vše od období prenatálního, až po období vlastního vývoje řeči. V další části druhé kapitoly jsou vyjmenovány jazykové roviny důležité při osvojení jazykových schopností. Nakonec je jedna podkapitola věnována faktorům ovlivňujícím ontogenezi řeči a jazykové schopnosti.

V empirické části předložené bakalářské práce je vedeno výzkumné šetření na šesti respondentech, konkrétně šesti dětech raného věku (třech dívkách a třech chlapcích ve věku od dvou do tří let). Za metody výzkumu bylo zvoleno vlastní pozorování a případové studie. V práci je popsáno pozorování každého jednotlivého respondenta, jeho osobní anamnéza a nakonec jeho vývoj řeči pohledem zákonného zástupce (matky).

Hlavním cílem bakalářské práce byla analýza vývoje jazykových schopností dětí raného věku. Pomocí pečlivě vybraných výzkumných otázek se podařilo vytvořit kvalitní analýzu, společně s doporučením pro praxi. Byly naplněny výzkumné cíle.

Tato práce by mohla dopomoci k vytvoření publikace pro neobornou veřejnost, která by byla nápomocna ve hledání strategií k rozvoji jazykových schopností dětí raného věku.

Seznam použitých informačních zdrojů

ADAM, Robert a kol. *Úvodní jazykový seminář: výklad a cvičení*. Praha, Karolinum Press, 2014. ISBN 978-80-246-2633-8.

AKSENOVOVÁ, Zdeňka. *Poruchy řeči – praktický pohled v ordinaci pediatra*. In *Pediatric pro praxi*. [online]. 2015 [cit. 2023-07-19].

Dostupné z: <https://www.pediatricpropraxi.cz/pdfs/ped/2015/05/19.pdf>

BLATNÝ, Marek. *Psychologie celoživotního vývoje*. Praha: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2017. ISBN 978-80-246-3462-3.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Diagnostika dítěte předškolního věku. Co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. 2. vydání. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-266-0658-1.

BERWICK, Robert C. a CHOMSKY, Noam. *Why Only Us: Language and Evolution*. Massachusetts: MIT Press, 2017. ISBN 978-026-2533-492.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4730-080.

COHEN, Leslie B. a SALAPATEK, Philip. *Infant Perception: From Sensation to Cognition*. Svazek 2. Amsterdam: Elsevier Science, 2013. ISBN 978-14-832-7101-9.

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum, 2022. ISBN 978-80-246-5405-8.

ČERVENKOVÁ, Barbora. *Rozvoj komunikačních a jazykových schopností: u dětí od narození do tří let věku*. Praha: Grada, 2019. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-271-2054-3.

ČIHÁK, Radomír. *Anatomie 3*. Svazek II, Centrální nervový systém. Třetí, upravené a doplněné vydání. Ilustroval Ivan HELEKAL, ilustroval Jan KACVINSKÝ, ilustroval Stanislav MACHÁČEK. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5636-3.

ČIHÁK, Radomír. *Anatomie 3. Svazek III, Periferní nervový systém, kůže a kožní orgány, smyslové orgány*. Třetí, upravené a doplněné vydání. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5636-3.

DOCKRELL, Julie E. Assessing Language Skills in Preschool Children. *Child Psychology and Psychiatry Review*. 2001;6(2):74-85. doi:10.1017/S1360641701002532

DUNSTAN, Priscilla. *Child Sense. How to Speak Your Baby's Language: the Key to Successful Parenting from Birth to Age 5*. London: Hodder & Stoughton, 2011. ISBN 978-18-489-4665-1.

DVOŘÁK, Josef. *Logopedický slovník*. 3. Vyd.. Žďár nad Sázavou: Logopedické centrum, 2007. ISBN 978-80-902536-6-7.

HUDÁK, Radovan a KACHLÍK, David. *Memorix anatomie*. 4. vydání. Ilustroval Jan BALKO, ilustroval Šárka ZAVÁZALOVÁ. Praha: Triton, 2017. ISBN 978-80-7553-420-0.

INDRAYANI, Ninuk. *Language development at early childhood*. In International Conference on Education (IECO) Proceeding, 2016. ducation (IECO) Proceeding, 2016. ISBN: 978-602-6988-21-8, P. 279-289. [online]. Vol. 1, July 2016. [cit. 2023-07-20]. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/pdf/229218143.pdf>

KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek a PLESKALOVÁ, Jana (ed.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106484-X.

KEJKLÍČKOVÁ, Ilona. *Vady řeči u dětí: návody pro praxi*. Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-3941-0.

KIESTEROVÁ, Sally a Edwin KIESTER. *Kdopak to mluví: Tajemství řeči kojence*. Praha: Ikar, 2011. ISBN 978-80-249-1542-5.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Kapitoly z logopedie*. 2. přeprac. vyd. Edice pedagogické literatury. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-88-5.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1110-2.

- KOUKOLÍK, František. *Lidský mozek: funkční systémy, norma a poruchy*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Galén, [2022]. ISBN 978-80-7492-604-4.
- KUČERA, Dalibor. *Moderní psychologie. Hlavní obory a témata současné psychologické vědy*. Praha: Grada, 2013. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4621-0.
- KUCHYNKOVÁ, Zdeňka. *Dětská otolaryngologie: nejčastější situace v ambulantní praxi*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-4177-2.
- KUTÁLKOVÁ, Dana. *Budu správně mluvit*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3687-7.
- LAZZARI, Simona. *Vývoj dítěte v 1.-3. roce*. Praha: Grada, 2013. ISBN 9788024737348.
- LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno: Paido, 2003. ISBN 978-80-7315-038-7.
- LESTER, Barry M. *Why Is My Baby Crying?: The Parent's Survival Guide for Coping with Crying Problems and Colic. William Morrow Paperbacks; Reprint edition*. 2006. ISBN 978-0060556716.
- LECHTA, Viktor. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 978-80-717-8801-0.
- LECHTA, Viktor. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-433-5.
- LUST, Barbara. *Child Language: Acquisition and Growth*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. ISBN 978-11-3945-927-3.
- MAŠKOVÁ, Martina. *Vhodnou mluvou k dřívějšímu rozvoji řeči u dětí. Vědci zkoumali vliv ‚rodčovštiny‘ na batolata*. In rozhlas.cz. [online]. 2016. [cit. 2023-07-26]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/veda-technologie/veda/rodice-deti-batolata-rec-rozvoj-jazyk-vedci-studie_2002171708_tzr
- McELROY, Molly. *While in womb, babies begin learning language from their mothers*. In *University of Washington*. [online]. 2013 [cit. 2023-07-19]. Dostupné z: <https://www.washington.edu/news/2013/01/02/while-in-womb-babies-begin-learning-language-from-their-mothers/>

- MOON, C., Lagercrantz, H., & Kuhl, P. K. (2012). *Language experienced in utero affects vowel perception after birth: a two-country study*, **Acta Paediatrica**, 102, 156-160.
- NEBESKÁ, I. (2002): *Osvojování jazyka dítětem*. In: Nekula, M., Karlík, P., Pleskalová, J. (Eds.): *Encyklopedický slovník češtiny*. NLN, Praha. s. 300–301.
- NEUBAUER, Karel. *Artiklace a fonologické rozlišování hlásek: jak předcházet rozvoji odchylek výslovnosti u dětí*. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2011. ISBN 978-80-7311-118-2.
- PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-798-5.
- POSPÍŠILOVÁ, Zuzana a POLÁČKOVÁ, Petra. *Pohyb s říkadly pro nejmenší: pro děti od 6 týdnů do 5 let*. Pro rodiče. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2769-1.
- PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-2477-384-1.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Osvojování jazyka dítětem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3341-1.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Dětská řeč*. In *czech Ency – Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. Masarykova univerzita, Brno 2012–2020. [cit. 2023-08-12]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/D%C4%9ATSK%C3%81%20%C5%98E%C4%8C>
- SADLER, T. W. *Langmanova lékařská embryologie*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2640-3.
- SLT FOR KIDS. *Grammar (syntax and morphology)*. [online] © 2023. [cit. 2023-08-11]. Dostupné z: <https://sltforkids.co.uk/speech-clinic/speech-language-and-communication-problems-we-help/receptive-language-difficulties/grammar-syntax-and-morphology/>
- SYSLOVÁ, Zora; KRATOCHVÍLOVÁ, Jana a FIKAROVÁ, Táňa. *Pedagogická diagnostika v MŠ: práce s portfoliem dítěte*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1324-6.
- ŠEBKOVÁ, Alena. *Praktické dětské lékařství*. Praha: Grada Publishing, 2021. ISBN 978-80-2711-200-5.

ŠKODOVÁ, Eva. *Děti a mluvení*. In Zdraví a zdravotnictví. [online]. Publikováno 9. května, 2000. [cit.2023-0720].

Dostupné z: <http://www.zdrav.cz/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=21>

ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-340-6

VACEK, Zdeněk. *Embryologie pro pediatri: učebnice pro lékařské fakulty*. Vyd. 2., dopl. Praha: Karolinum, 1992. ISBN 80-7066-562-9.

VASILOVČÍK ŠUSTOVÁ, Terezie. *Jak se domluvit s kojencem a batoletem: komunikujeme přirozenými znaky a gesty*. Pro rodiče. Praha: Grada, 2008. ISBN 9788024723365.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová neuropsychologie*. Praha: Raabe, [2023]. ISBN 978-80-7496-520-3.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.

VYGOTSKIJ, Lev Semenovič. *Myšlení a řeč*. 2. vyd. *Knižnice psychologické literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976.

Seznam příloh

Příloha 1 – informovaný souhlas

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Vývoj řeči u dětí

Tabulka 2 – Průměrný počet ovládnutých slov dítětem

Tabulka 3 – Vývoj rozvoje slovní zásoby a výslovnosti

Tabulka 4 – Respondenti